



Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.



**Rapport**

**R23:1984**

# **Olika kommuntypers utveckling och särdrag**

**En clusteranalys av de svenska  
kommunerna**

**Arne Fredlund  
Per Holm**

INSTITUTET FÖR BYGGDOKUMENTATION	
Accnr	Plac <i>ser</i>

*K/04*

**Bygghforskningsrådet**

R23:1984

OLIKA KOMMUNTYPERS UTVECKLING OCH SÄRDRAG  
En clusteranalys av de svenska kommunerna

Arne Fredlund  
Per Holm

Denna rapport hänför sig till forskningsanslag  
830898-4 från Statens råd för byggnadsforskning  
till Per Holm Ekonomisk Planering AB, Stockholm.

I Byggforskningsrådets rapportserie redovisar forskaren sitt anslagsprojekt. Publiceringen innebär inte att rådet tagit ställning till åsikter, slutsatser och resultat.

R23:1984

ISBN 91-540-4096-5

Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm

Liber Tryck Stockholm 1984



INNEHÅLL:

	sidan
FÖRORD .....	5
1. EKONOMISK UTVECKLING - REGIONAL OCH LOKAL UTVECKLING I EFTERKRIGSTIDENS SVERIGE .....	7
2. EN CLUSTERANALYS AV DE SVENSKA KOMMUNERNA .....	10
2.1 En bakgrundskommentar om den administrativa indelningen i kommuner .....	10
2.2 Vilka variabler har använts för att karaktärisera kommunerna? .....	13
2.3 En beskrivning av clusteranalysens metod .....	19
3. CLUSTERANALYSENS RESULTAT. ÅTTA HUVUDTYPER AV KOMMUNER. ....	22
3.1 Kommunerna indelade i åtta huvudgrupper .....	22
3.2 En detaljerad beskrivning av de olika kommun- typernas karaktäristika .....	29
3.3 En kort kommentar om möjligheten att göra begränsade urval av representativa kommuner .....	40
4. DEN DEMOGRAFISKA OCH EKONOMISKA UTVECKLINGEN UR LOKALT, KOMMUNALT, PERSPEKTIV .....	45
4.1 Olika kommuntypers utveckling 1960-80 .....	45
4.2 Lokala variationer i inkomster, samt den statliga och regionala politiken. Några reflexioner. ....	50
4.3 Bostadsbyggandet 1975-80 och samspelet mellan bostadspolitik, regionalpolitik och regional utveckling .....	52
5. OM SAMSPELET MELLAN EKONOMISK POLITIK, REGIONAL- POLITIK OCH LOKAL UTVECKLING. NÅGRA AVSLUTANDE SYNPUNKTER .....	56
5.1 Några viktiga utgångspunkter eller förutsättningar ..	56
5.2 Några alternativ för samspelet mellan ekonomisk politik, regionalpolitik och bostadspolitik under 1980-talet. Vissa reflexioner. ....	60
6. SLUTSATSER OCH SYNPUNKTER PÅ FORTSATT ARBETE .....	64
6.1 Olika huvudtyper av kommuner .....	64
6.2 Några slutsatser om olika kommuntypers utveckling ...	65
6.3 Fortsatt arbete. Något om resultatens användnings- område .....	67
REFERENSER .....	70
BILAGOR .....	72

#### TABELLFÖRTECKNING:

Tabell 1: Antal kommuner av olika befolkningsstorlek åren 1950 och 1975.

Tabell 2: Total folkmängd i kommuner av olika storlek åren 1975 och 1982.

Tabell 3: Medianvärden för olika cluster.

Tabell 4: Cluster 1A.

Tabell 5: Cluster 1B.

Tabell 6: Cluster 2.

Tabell 7: Cluster 3.

Tabell 8: Cluster 4.

Tabell 9: Cluster 5.

Tabell 10: Cluster 6

Tabell 11: Cluster 7

Tabell 12: Befolkningsutveckling 1961-80 i olika cluster.

Tabell 13: Befolkningsutveckling 1961-80 i storstadsregionerna.

Tabell 14: Inkomst per capita 1975 och skatteutjämningsbidrag 1982 fördelat på cluster.

Tabell 15: Bostäder och bostadsbyggande 1976-80 i olika cluster.

#### FIGURFÖRTECKNING:

Figur 1: Karta över Sveriges kommuner, indelade med hänsyn till ekonomisk, fysisk och demografisk struktur.

FÖRORD

Avsikten med den föreliggande rapporten är att publicera intressanta delresultat, ur ett omfattande forskningsmaterial om de svenska kommunernas ekonomiska, fysiska och demografiska strukturförändringar. Ur detta material har kunnat härledas olikheter beträffande olika kommuntypers förutsättningar för planering och framtida utveckling. Rapporten ingår i ett projekt, som bär titeln "Kommunprojektet. Analys av förändringar av kommunstrukturen." Det finansieras av Byggforskningsrådet.

Det här redovisade materialet har utvalts och bearbetats med hänsyn till Byggforskningsrådets önskan, att rapporten, i en fristående sammanställning på engelska, skulle utgöra ett bidrag till ECE's "Research Colloquium on the Role of Human Settlement Policies in Periods of Severe Economic Stress" (Group of Experts on Urban and Regional Research. United Nations. Economic Commission for Europe-ECE), i Canada i september 1983. Den engelskspråkiga rapporten gavs titeln "Economic Development and Regional Policies from a Municipal Perspective. Some Reflexions on the Basis of Swedish Experience" (Arne Fredlund och Per Holm, 1983).

Resultaten grundas på en bearbetning av en tidigare utförd clusteranalys, vars syfte var att identifiera viktiga strukturella särdrag mellan olika huvudtyper av kommuner. Denna analys genomfördes med hjälp av ett särskilt upprättat kommunregister, med kommundata 1950-1980 för samtliga nu existerande kommuner. Detta material har rönt stort intresse, och delar av det har tidigare bearbetats i ett antal arbetspromemorior, avsedda för särskilda intressenter. Innehållet i den föreliggande rapporten har dock aldrig tidigare varit tillgängligt för en bredare krets av politiker, planerare, forskare eller andra intresserade.

Den del av rapporten, som avser en beskrivning av clusteranalysen, är således en väsentligt omarbetad version av en arbetsrapport till Forskningsrådsnämnden/Sekretariatet för Framtidsstudier, vilken hette "Hur välja sex till tio för framtidsstudier intressanta svenska kommuner?" (av Per Holm, Arne Fredlund och Magnus Holm, 1982). Det andra huvudavsnittet i den här presenterade rapporten, ett avsnitt som innebär en analys av olika kommuntypers utveckling före och efter 1970, är helt nyskrivet.

Magnus Holm var huvudansvarig för den ursprungliga clusteranalysen och vissa andra bearbetningar, som utnyttjats för den nu aktuella analysen. Clusteranalysen genomfördes även med medverkan av bl a Hans Fog och Rolf Reimers, och delresultat användes som bakgrund för forskningsprojektet "Den kommunala planläggnings- och planeringsprocessen (KPP-projektet)" (BFR 1977-81). Kommunregistret upprättades i samarbete med Ingvar Holmberg, vid Demografiska Institutionen vid Göteborgs Universitet. Utan Ingrid Sundlöfs hjälp med behandlingen av det statistiska materialet hade studien heller inte kunnat genomföras. Värdefulla synpunkter har vi även fått från bl a Olof Ericsson, Richard Grundvall, Ralph Johansson och Ola Nygren.

Sedan denna rapport nu redovisats, avses projektet fortsätta med en fördjupad analys av kommunernas utveckling med avseende på ekonomisk, fysisk och demografisk struktur.

Stockholm den 30 september 1983

Arne Fredlund och Per Holm

1. EKONOMISK UTVECKLING - REGIONAL OCH LOKAL UTVECKLING I EFTERKRIGSTIDENS SVERIGE.

Den ekonomiska kris som drabbade praktiskt taget samtliga OECD-länder omkring 1970 (i slutet av 1960-talet och början av 1970-talet) fick starka utslag i den regionala utvecklingen och förändrade radikalt förutsättningarna för och effekterna av regionalpolitiken.

Ända sedan starten på 1930-talet i England och USA hade regionalpolitiken setts som ett medel att stödja utvecklingen i "depressed areas" och "backward regions" genom att föra över resurser från starkt expansiva områden - främst storstads-områden och områden med expanderande industribranscher. Ett viktigt inslag i utvecklingen som krävde speciella insatser var minskningen av sysselsättningen i jord- och skogsbruksområden. I Sverige innebar denna utveckling att regionalpolitiken särskilt kom att avse de "perifera" glest befolkade områdena i norr.

Det fanns - i alla händelser i Sverige - ett viktigt socialpolitiskt "jämlikhets"-mål inbyggt i regionalpolitiken; att söka utjämna olikheter i social och kulturell service mellan olika områden, så att levnadsvillkoren blev så "likvärdiga" som möjligt i olika delar av landet. Uppfyllandet av detta jämlikhetskrav underlättades under 1960-talet av en successiv och stark utbyggnad av den lokala kommunala offentliga sektorn. Detta skedde genom en kraftig ökning både av lokala skatter och av direkt till kommunerna riktade transfereringar från staten.

Sett på detta sätt blev kommunerna och inte de större regionerna (länen) byggstenar i både regional och lokal utveckling.

Ett annat viktigt inslag av stor regionalpolitisk betydelse var arbetsmarknadspolitiken; den välkända "svenska modellen" för nationell ekonomisk politik innebar att arbetsmarknadspolitiken stimulerade arbetskraftens rörlighet och underlättade omflyttning från områden med tillbakagående näringar (t ex textilindustri, jord- och skogsbruk) till områden med expansiva näringar och företag (t ex verkstadsindustri och offentlig sektor). Så länge full sysselsättning rådde och de samlade resurserna ökade (snabb BNP-ökning) så blev denna målkonflikt mellan arbetsmarknads- och regionalpolitik föga uppmärksammas.

Med hjälp av "klassisk" lokaliseringsteori kan den utveckling som här schematiskt beskrivits tolkas som en komplicerad geografisk "shift and share"-process, där omflyttningen mellan (a) sysselsättningen inom jord- och skogsbruk, och industri, framförallt verkstadsindustrin, samt (b) expansion av sysselsättningen i serviceindustri, främst den offentliga sektorns service, bestämde omflyttningsströmmarnas geografiska riktning och omfattning. Servicesektorns expansion och omlokalisering gynnades av ökat utbud av arbetskraft till följd av invandring och höjd yrkesverksamhetsgrad bland kvinnor.

För att ånyo anknyta till klassisk lokaliseringsteori kan påpekas att inkomstskillnaderna mellan näringsgrenar och områden haft ett betydande inflytande på utvecklingen i olika regioner; områden med höga inkomster per capita har haft snabb tillväxt.

Vi skall straxt återkomma med en mer preciserad beskrivning av utvecklingsförloppet och möjligen också en fördjupad förklaring av utvecklingen.

Den här beskrivna utvecklingen bröts alltså i och med 1970-talets ekonomiska kris. Två ur regionalekonomisk och



regionalpolitisk synpunkt intressanta förändringar inträffade. Icke någon av dessa var (är) speciellt "svenska" företeelser. De drabbade, fast med något olika styrka, hela den industrialiserade västvärlden. Det specifikt svenska hör samman med de effekter på Ortsstrukturen och lokalekonomisk utveckling som beskrivs i det följande.

De händelser vi syftar på är:

(1) Produktions- och sysselsättningskrisen inom speciella industribranscher, massaindustrin, järn- och stålverken, varvsindustrin samt delar av skogsindustrin,

(2) samt Stagnationen i befolkningsutveckling i landet som helhet och då framförallt stagnationen av befolkningen i de geografiskt rörliga, yngre åldersgrupperna 15-35 år.

Dessa faktorer ledde till att utvecklingen av sysselsättning och folkmängd blev starkt differentierad mellan olika lokala geografiska områden - i olika kommuner - och att därigenom den dittills förda regionalpolitiken i många avseenden blev "obsolet". De nya problemen fick angripas med en rad improvisationer i den statliga ekonomiska politiken bl a direkta stöd till nedläggningshotade industrier - improvisationer som nationalekonomiskt sett var kostsamma och betydelsefulla. Samtidigt ställde utvecklingen krav på nya och okonventionella insatser av de lokala administrativa myndigheterna såväl på länsnivå som på kommunal nivå. Kommuner, som dominerades av ett eller ett par stora industri-företag som kraftigt minskade antalet anställda eller som helt lades ned, fick kraftiga incitament att söka påverka den lokala ekonomiska strukturen - teorierna om "lokal självtillit" fick en oväntad aktualitet och en för många oväntad popularitet. (För en internationell översikt av utvecklingen se J Friedmann 1979. En sammanfattning av utvecklingen i de Nordiska länderna fås i Nordiska Ämbetsmannakommitten för Regionalpolitik, Årsrapport 1982.)

## 2. EN CLUSTERANALYS AV DE SVENSKA KOMMUNERNA

Vårt resonemang ger oss anledning att studera den ekonomiska utvecklingen och regionalpolitiken i Sverige från ett lokalt perspektiv i syfte att upptäcka och förklara aktuella utvecklingstendenser (1983) och antydda möjliga framtidsutsikter. Som regional analysenhet blir det då naturligt att välja "kommunen", som i Sverige är en självständig, aktiv administrativ enhet med egen beskattningsrätt och ansvar för en betydande del av samhällsekonomin.<sup>1)2)</sup>

Med viss men inte helt orimlig förenkling kan man säga, att kommunerna i stort sett motsvarar lokala arbetsmarknadsområden. och därmed är regionalekonomiskt och -politiskt intressanta enheter.<sup>3)</sup>

### 2.1 EN BAKGRUNDSKOMMENTAR OM DEN ADMINISTRATIVA INDELNINGEN I KOMMUNER.

Den svenska kommunen är, skriver vår gamla uppslagsbok, en "territoriell samhällsbildning inom staten, med uppgift att, dels handha sina egna angelägenheter, dels självständigt besörja statliga förvaltningsuppgifter". Länge skilde man mellan den borgerliga primärkommunen, landskommun, stad och köping, samt den kyrkliga primärkommunen, församlingen. Genom fast bosättning eller ägande av fast egendom blev man (är man) obligatorisk medlem i kommunen.

- 1) Efter en administrativ reform 1983 finns det 284 kommuner. Detta paper avser emellertid kommunindelningen den 1 jan 1975, då det fanns 278 kommuner. Statistik för tiden efter 1975 har korrigerats med hänsyn till detta.
- 2) Det svenska planeringsystemet kan enklast beskrivas som ett tre-nivå system, med nationella, regionala (24 län) och kommunala myndigheter.
- 3) Ett undantag måste göras för de tre storstadsregionerna Stockholm, Göteborg och Malmö, vilka består av tillsammans 43 kommuner men utgör tre arbetsmarknadsregioner.

Det är det geografiska områdets storlek samt bebyggelsen och näringsstrukturen, som främst karakteriserar "kommunen". Den gamla uppdelningen av kommunerna i landskommun, köping och stad var en naturlig uppdelning, där en speciell kombination av bebyggelse och näringsstruktur gav skilda arbetsuppgifter och en naturlig avgränsning av varje kommuntyp. Eftersom kommunens uppgift var att vårda gemensamma angelägenheter - i äldre tider sockenkyrkan och sedan från mitten på 1800-talet uppgifter som fattigvård, hälsovård mm - och i städerna därutöver tillse att brandstadgan och byggnadsstadgan efterlevdes, så blev kommunens geografiska utbredning, dess storlek främst beroende av avståndet mellan det vårdade och de vårdande. Människorna bodde glest, transportmöjligheterna var dåliga och det tog lång tid att förflytta sig till stämmor och sammankomster. Kommunerna blev därför många och var i regel små. Undantagen var ett fåtal folkrikare, tätt bebyggda städer.

Det tog ganska lång tid innan de stora tekniska, ekonomiska och sociala förändringarna under 1900-talet ledde till krav på förändringar i den geografiska avgränsningen av kommunerna och därmed av antalet kommuner. Även om transportväsendets utveckling spelade stor roll, var det kanske främst kraven på ekonomi i förvaltningen av de offentliga verksamheterna som till slut drev fram en kommunreform, dvs en förändring av antalet kommuner och deras geografiska utbredning.

Vi fick de två stora kommunreformerna, den första år 1952, som minskade antalet kommuner från ca 2 500 ner till ca 1 000, och den andra reformen, som slutfördes 1974, då antalet kommuner blev 278.<sup>1)</sup>

Genom dessa reformer försvann en stor del av de skillnader, som tidigare präglat grupper av kommuner, t ex framför allt skillnaden mellan landsbygds- och stadskommuner. Ett vik-

---

1) Sedan dess har 1 kommun försvunnit och 7 nya bildats, så att 1 jan 1983 fanns 284 kommuner.

tigt skäl till kommunreformen var just att låta en kommun geografiskt omfatta ett område som samtidigt kunde kallas ett arbetsmarknadsområde. I största möjliga utsträckning skulle man alltså bo och arbeta inom samma administrativa område. Härigenom kom det övervägande antalet kommuner att innehålla såväl de gamla äldre städerna med deras koncentrerade bebyggelse som relativt stora jordbruks- och skogsområden med inslag av mindre byar eller samhällen. Helt kunde denna princip givetvis icke upprätthållas, och det fanns ju även andra aspekter på kommunreformen. Men faktum kvarstår. De nya kommuner som skapades blev inte bara större, de fick en helt annan karaktär med avseende på ortstrukturen än de tidigare kommunerna.

Det hindrar naturligtvis inte att det kvarstod mycket betydande olikheter mellan olika kommuner, t ex när det gäller storlek. Det skiljer nu vid 1980-talets början mycket mellan Stockholm med över 600 000 invånare, och den minsta kommunen, Arjeplog, som har ca 4 000 invånare.<sup>1)</sup>

Om man alltså idag skall försöka att översiktligt och sammanfattande beskriva de svenska kommunerna, så kan det icke ske genom att man tar fram och beskriver en "normalkommun" med en genomsnittlig folkmängd, näringsstruktur och bebyggelsestruktur. Man måste i stället försöka sammanföra kommunerna till ett begränsat antal grupper, där de ingående kommunerna utgör en relativt homogen grupp med liknande egenskaper. Men hur skall man göra en sådan gruppindelning och vad blir resultatet?

---

1) Avser 1980. Därefter har kommunindelningen ändrats ytterligare, och idag är Dorotea minst med under 4 000 invånare.

## 2.2 VILKA VARIABLER HAR ANVÄNTS FÖR ATT KARAKTÄRISERA KOMMUNERNA?

Om man tar kommunen som basenhet och försöker beskriva viktiga drag i den regionalekonomiska utvecklingen i Sverige, blir det naturligt att låta det geografiska läget bli en "beroende variabel", dvs vi karakteriserar kommunerna efter egenskaper, oberoende av deras läge, och tolkar sedan resultatet.<sup>1)</sup>

I den analys vi har genomfört som bakgrund till denna rapport, har vi startat med att karakterisera kommunerna med följande variabler (se även utförligare kommentar nedan):

- (1) Storlek (folkmängd och yta)
- (2) Befolkningsutveckling (bl a som proxy för sysselsättningsutvecklingen)
- (3) Näringsstruktur; grov indelning, där vi för tillverkningsindustri skilt mellan "internationellt konkurrensutsatt" respektive "hemmamarknads" industri.
- (4) Bebyggelsestruktur; indelning i centraliserad, decentraliserad respektive glesbygdspräglad struktur (m h t befolkningens geografiska fördelning)
- (5) Inkomstnivå (inkomst per capita)

Valet av variabler har bestämts av vår önskan att kunna studera hur förutsättningarna för långsiktig planering och framtidsstudier varierar mellan kommuner av olika karaktär. En viktig avsikt har varit att komma åt viktiga skillnader i människors levnadsvillkor, skillnader som är en följd av att närmiljön erbjuder olika möjligheter till jobb och inkomster, till basservice och kvalificerad kulturell service, till kontakt med rekreationsområden och natur. Vi utgår alltså från att olika kommuner, med de egenskaper vi försökt beskriva, har betydelsefulla olikheter i de avseenden vi beskrivit.

1) Detta synsätt har kommenterats av bl a Haggett: "In everyday life we intuitively group together things which are like or 'near' each other. Thus we talk of 'children' as a group which is composed of individuals near to one another in age. We use 'distance' in a non-geographical sense merely as distance along an age scale." (Haggett 1965, sid 254).

Nedan följer en kort definition samt en kommentar för var och en av de använda variablerna.

(1) Storlek (folkmängd och yta)

Som variabler har använts (1.1) Folkmängden den 31/12 1975 samt (1.2) Ytstorlek i km<sup>2</sup> (avser landareal år 1975).

Folkmängden i de svenska kommunerna varierar mellan ca 4 000 invånare till drygt 600 000 invånare. Omkring 60% av kommunerna är små, ur befolkningssynpunkt, med färre än 20 000 invånare. De medelstora kommunerna, med mellan 20 000 och 50 000 invånare, utgör ungefär 30% av kommunerna, och de stora kommunerna, med över 50 000 invånare, utgör resterande 10%. Ovanstående uppgifter avser år 1975, men förändringen jämfört med år 1980 är obetydlig.

I nedanstående tabell redovisas antalet kommuner av olika befolkningsstorlek. För jämförelsens skull anges även fördelningen år 1950, omräknad enligt 1975-års kommunindelning.

Tabell 1 Antal kommuner av olika befolkningsstorlek åren 1950 och 1975. Kommunerna enligt 1975-års kommunindelning. Källa: SOS befolkningsstatistik, bearbetad i kommunregistret.

Folkmängd	Antal kommuner, år:	
	1950	1975
0- 9 999	68	65
10 000-19 999	113	100
20 000-29 999	42	42
30 000-49 999	33	35
50 000-99 999	18	25
100 000-w	4	11
Samtliga kommuner	278	278

Det behöver inte närmare utvecklas att kommunernas planeringsproblem varierar mellan små och stora kommuner.



Ytstorleken varierar också kraftigt mellan olika kommuner. Flertalet kommuner är emellertid ytmässigt små, medianvärdet för samtliga kommuner är 680 km<sup>2</sup>, vilket ungefär motsvarar en cirkel med 15 km radie. De ytstora kommunerna är dels folkrika kommuner (över 50 000 invånare) i södra och mellersta Sverige, och dels flertalet kommuner i norra Sverige, oavsett folkmängd.

## (2) Befolkningsutveckling

Som variabler har använts den procentuella befolkningsförändringen, dels 1961-70, och dels 1971-75.

(I efterhand har analysen kompletterats med befolkningsutvecklingen 1976-80).

Kommunerna har haft mycket olika befolkningsutveckling under de analyserade perioderna. Dels fanns stora skillnader mellan olika kommuners utveckling, och dels inträffade en markerad omsvängning omkring 1970, vilken emellertid fick helt olika förlopp i olika slags kommuner. Omsvängningen har i flera fall förstärkts (konsoliderats) under perioden 1976-80. (Faktauppgifter ur analysen av olika kommuntypers utveckling redovisas i avsnitt 3).

Tabell 2 Total folkmängd i kommuner av olika storlek, åren 1975 och 1982 (i slutet av resp år).

Källa: Årsbok för Sveriges kommuner 1976 och 1983.

Folkmängd	Antal invånare (miljoner)	
	1975	1982
0-19 999	1,9	1,9
20 000-49 999	2,4	2,6
50 000-99 999	1,6	1,6
100 000-w	2,3	2,2
Samtliga kommuner	8,2	8,3

Av ovanstående tabell framgår att det är kommuner med 20 000 till 50 000 invånare som gynnats av utvecklingen under senare delen av 1970-talet och början av 1980-talet. De stora kommunerna, med över 100 000 invånare, har däremot sammalagt minskat sin folkmängd.

Kommunernas befolkningsstorlek är emellertid ingen variabel, som ensam kan förklara utvecklingen. En väsentlig faktor har varit kommunernas näringsstruktur. Även andra faktorer har varit viktiga. Med hjälp av clusteranalysen har vi därför analyserat kommunernas utveckling med hänsyn till olikheter i ekonomisk, fysisk och demografisk struktur. (Se avsnitt 3).

Skillnader i befolkningsutveckling under en längre period, påverkar även åldersstruktur och nativitet i kommunerna. Även andra faktorer, som är av betydelse för levnadsvillkoren och kommunernas framtida utveckling, påverkas av förändringar i folkmängden.

### (3) Näringsstruktur (1975)

Som variabler har använts andelen (%) av den totala förvärvsarbetande dagbefolkningen<sup>1)</sup> (20-w tim/vecka) som år 1975 var sysselsatt inom;

- (3.1) Jordbruk, skogsbruk och fiske
- (3.2) Skyddade näringar (service, tjänster och hemmamarknadsindustri)
- (3.3) Konkurrensutsatta näringar (internationellt konkurrensutsatt industri).

Indelningen i skyddade (exkl jordbruk, skogsbruk och fiske) respektive konkurrensutsatta näringar, har gjorts i enlighet med klassificeringen i den sk EFO-modellen<sup>2)</sup>.

Näringsstrukturen i en kommun är av avgörande betydelse för sysselsättningsnivån, inkomstbildningen och den sammanlagda lokalinkomsten<sup>3)</sup>. När det gäller en framtidsbedömning, är det nödvändigt att analysera förutsättningarna för

- 1) Med förvärvsarbetande dagbefolkning avses antalet sysselsatta fördelade på kommuner enligt arbetsplatsens belägenhet.
- 2) EFO är den kända modell för ekonomisk analys, som utarbetats av ekonomerna Edgren (för TCO), Faxén (för SAF) och Odhner (för LO).
- 3) Med lokalinkomst avses det totala produktionsvärdet av alla varor och tjänster som framställs inom kommunen, dvs en motsvarighet till BNP-begreppet på nationell nivå.

näringslivets utveckling. Den valda indelningen ger därvid möjligheter att särskilja kommuner, vars näringsliv är mer eller mindre starkt beroende av den internationella ekonomiska utvecklingen, och kommuner, vars näringsliv främst beror av hur den inhemska efterfrågan på varor och tjänster förändras inom sådana sektorer som ej är beroende av importkonkurrens.

Näringsstrukturen skiljer sig starkt mellan olika kommuner. Andelen jordbruk, skogsbruk och fiske varierade (1975) mellan 0-45% av den totala sysselsättningen; andelen skyddad sektor varierade mellan 25-90%; och andelen konkurrensutsatt sektor varierade mellan 0-65%.

I omkring hälften av samtliga kommuner var någon av industrins problembanscher<sup>1)</sup> dominerande, med avseende på industri-sysselsättningen totalt. Ett stort antal kommuner var renodlade industrikommuner med ett eller ett par dominerande företag. Hur ser framtidsutsikterna ut för dessa kommuner? Vad händer med de kommuner som fortfarande har en stor del av sin befolkning boende i glesbygden och många sysselsatta inom jordbruk och skogsbruk? Hur ser framtiden ut för dem? Är det serviceorterna, med stor andel sysselsatta i skyddade näringar, som utgör framtidsorterna?

#### (4) Bebyggelsestruktur (1975)

Som variabler har använts:

- (4.1) andel av befolkningen som bor i glesbygd (%)
- (4.2) andel av tätortsbefolkningen som bor i centralorten (%)

1) Med problembanscher avses de industribranscher som har haft stark sysselsättningsminskning under senare delen av 1970-talet, dvs Gruvor och mineralbrott (SNI 2), Livsmedelsindustri (SNI 31), Textil- och beklädnadsindustri (SNI 32), Trävaruindustri (SNI 33), Massa-, pappers- och pappersvaruindustri (SNI 34), Jord- och stenvaruindustri (SNI 36), Järn-, stål- och metallverk (SNI 37), Metallvaruindustri (SNI 381), Maskinindustri (SNI 382), samt Transportmedelsindustri (SNI 384).

Kommuner som har samma folkmängd kan ha helt olika karaktär genom att i den ena kommunen praktiskt taget hela befolkningen bor i en tätort, medan den andra har en stor andel av befolkningen spridd i ett stort antal tätorter, eller boende i glesbygd.

Glesbygdsbefolkningens andel av totalbefolkningen i de svenska kommunerna varierade (1975) mellan 0-80%. Som jämförelse kan anges att glesbygdens andel av hela rikets folkmängd år 1975 var 18%. Hälften av landets kommuner hade över 25% av sin befolkning i glesbygd, men tillsammans svarade dessa kommuner enbart för omkring en tredjedel av rikets befolkning. Det är således företrädesvis de mindre kommunerna (med avseende på folkmängden), som har en stor glesbygdsbefolkning.

Centralortens andel av tätortsbefolkningen uppvisar också stora variationer mellan olika kommuner. Andelen varierade (1975) mellan 25-100%.

Bebyggelsestrukturen förändras endast långsamt och kan endast påverkas på lång sikt. Vid framtidsbedömningar måste därför stor hänsyn tas till den befintliga bebyggelsestrukturen.

(5) Inkomst per capita (1975)

Betydelsen av denna variabel är uppenbar. Variationerna mellan olika kommuner var mycket stor, från 15 000:- per capita, till 36 000:- per capita. Variabeln samvarierar naturligtvis särskilt med näringlivsvariablerna, men även med bebyggelsestrukturen.

### 2.3 EN BESKRIVNING AV CLUSTERANALYSENS METOD<sup>1)</sup>

Med användning av de enkla variabler, som presenterats i föregående avsnitt, har vi sedan gjort en clusteranalys av kommunerna.

Den metod som använts för att klassificera kommunerna i homogena cluster, har beskrivits av Haggett (1965), som 'Distance analysis in n-dimensional space'. Det innebär att kommunerna definieras i ett diagram med n-dimensioner och att man därefter analyserar spridningen och identifierar eventuellt förekommande aggregerade cluster.

Likheten mellan kommunerna kan enklast beskrivas som

$$D = \sqrt{\sum_{i=1}^n (x_i - y_i)^2}$$

där D är avståndet (likheten) mellan x och y, och i=1,2...n är valda karaktäristika (variabler) för kommunerna.

Problemet med denna metod är att den enbart fungerar som en klassificering av geografiska data och att den inte redovisar geografiskt sammanhängande regioner. Denna synpunkt har bl a framförts av Hagood och Price (1952). I vår analys har vi emellertid inte varit intresserade av att få geografiskt väldefinierade regioner.

Metoden innebär sålunda, att vi, genom att successivt sänka likhetskravet, får kommunerna att gå samman och bilda cluster med kommuner av likartad karaktär. Vi har alltså i föreväg varken bestämt antalet cluster eller clustrens karaktär. Agglomerationsmönstret blev i stället en funktion av kommunernas faktiska likheter respektive skillnader med avseende på de observerade variablerna.

Det intressanta med denna metod är att det erhållna agglomerationsmönstret återspeglar en sammanvägning av

1) Clusteranalysen har genomförts med Magnus Holm som huvudansvarig, och med hjälp av bl a Ingvar Holmberg (Göteborgs universitet).

ekonomiska, demografiska och fysiska strukturskillnader. Samtliga dessa faktorer visade sig ha stor relevans för clusterbildningen, och ingen av dem var tillräcklig för att ensam förklara det erhållna mönstret av kommuntyper.

En osäkerhetsfaktor, som beror av clustermetoden, är att enstaka kommuner i vissa fall kan avvika relativt mycket från medianvärdet inom det egna clustret, för någon av variablerna. Detta har då vid clustringen uppvägts av likheter med avseende på de övriga variablerna. Analysen har omfattat värden för standardavvikelse, medianvärden, kvartilvärden och min-max värden för varje cluster. Med hänsyn till dessa värden bedömdes clustren vara tillräckligt signifikanta för flertalet variabler, så att någon justering av clustren ej behövts av detta skäl. Dock måste man observera, att metoden innebär en gradvis abstraktionsprocess, där vi uppnår ökad generalisering, samtidigt som vi förlorar i exakthet och detaljeringsgrad.

Clusteranalysen gav en indelning av 235 av de totalt 278 kommunerna. De övriga 43 kommunerna, som utgjordes av de tre storstadsregionerna Stockholm, Göteborg och Malmö, definierades manuellt enligt storstadsdefinitionen i SOU 1975:92 "Politik för regional balans". Skälet var att förortskommunerna till de stora städerna, genom sitt beroende av storstadens arbetsmarknad och service, uppvisar särdrag, som på ett avgörande sätt skiljer dem från mer oberoende kommuner, vilka i andra avseenden liknar förortskommunerna. Denna särbehandling av storstadsregionernas kommuner var nödvändig, eftersom något mått på kommunernas nettopendling ej ingick i den ursprungliga clusteranalysen.

Analysen gav en indelning i åtta stora cluster, eller huvudtyper av kommuner. Dessa presenteras i följande avsnitt. Dessutom förekom sex små restgrupper, med ett fåtal kommuner i varje. Dessa kommuner, totalt 26 stycken, hade egenskaper,



som medförde att de ej utan vidare passade i något av de stora clustren. Det kunde t ex gälla kommuner med extremt stor yta, eller särskilt stor folkmängd. Kommunerna i restgrupperna fördelades i efterhand på de åtta stora clustren, med hjälp av en särskild analys av deras karaktäristika. I kommunförteckningen i appendix anges särskilt vilka kommuner som på detta sätt i efterhand tillförts respektive cluster. De medianvärden etc, som i följande avsnitt presenteras för de olika clustren, är beräknade exklusive dessa särskilt tillförda kommuner.

### 3. CLUSTERANALYSENS RESULTAT. ÅTTA HUVUDTYPER AV KOMMUNER.

Med användning av de variabler som redovisats i avsnitt 2, och den clustermetod som också beskrivits där, genomfördes en analys av den svenska kommunstrukturen. Resultatet blev en indelning i åtta huvudtyper av kommuner, med avseende på deras ekonomiska, fysiska och demografiska struktur.

#### 3.1 KOMMUNERNA INDELADE I ÅTTA HUVUDGRUPPER.

Vi börjar vår redogörelse för clusteranalysens resultat med utgångspunkt från den färglagda Sverige kartan på följande sida. Den ger en fantasieggande bild av det tydliga mönster kommunerna bildar, när de grupperas efter för framtidsplanering viktiga egenskaper.

De åtta huvudtyperna av kommuner, som clusteranalysen gav och som illustreras på kartan med olika färger, sammanfattas i nedanstående tablå:

Cluster	Antal kommuner	Median-folkmängd år 1980
1. Normalkommuner	54	23 000
2. Industrikommuner med stark centralort	53	13 000
3. Industrikommuner med decentraliserad bebyggelsestruktur	30	12 000
4. Små landsbygdskommuner	42	11 000
5. Ytstora glesbygds-kommuner	23	9 000
6. Servicekommuner	14	40 000
7. Medelstora service-kommuner	19	90 000
8. De tre storstads-regionerna	3 (43)*	900 000*

\* De tre storstadsregionerna är Stockholm (23 kommuner), Göteborg (11 kommuner) och Malmö (9 kommuner). För storstadsregionerna anges genomsnittlig folkmängd 1980.

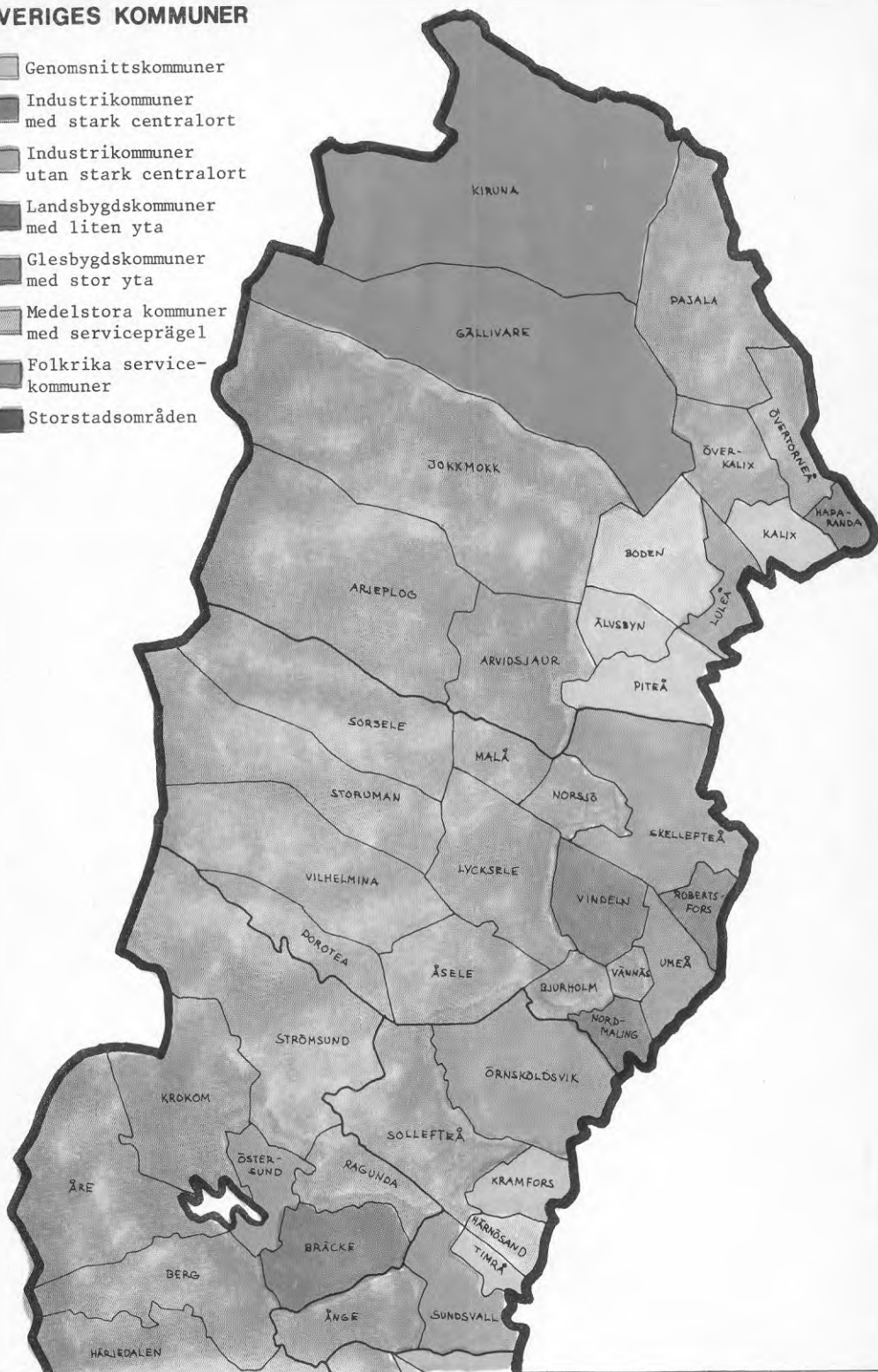
Det första som frapperar, när man iakttar kartan, är att den erhållna indelningen skär över alla geografiska regiongränser. De gröna (enligt kartan), ytstora glesbygdskommunerna (cluster 5) finns emellertid relativt väl avgränsade till Norrlands inland, och de röda, industri-kommunerna (cluster 2 och 3) finns bl a koncentrerade till Bergslagen. De blå, servicekommunerna (cluster 6 och 7) finns däremot utspridda över hela landet, i regel utan att gränsa till varandra. Beträffande dessa kommuner ger kartan ett något felaktigt intryck av att de helt dominerar Norrlands kustland. Det beror på att även stora, glest befolkade områden kring den egentliga centralorten, får blå färg.

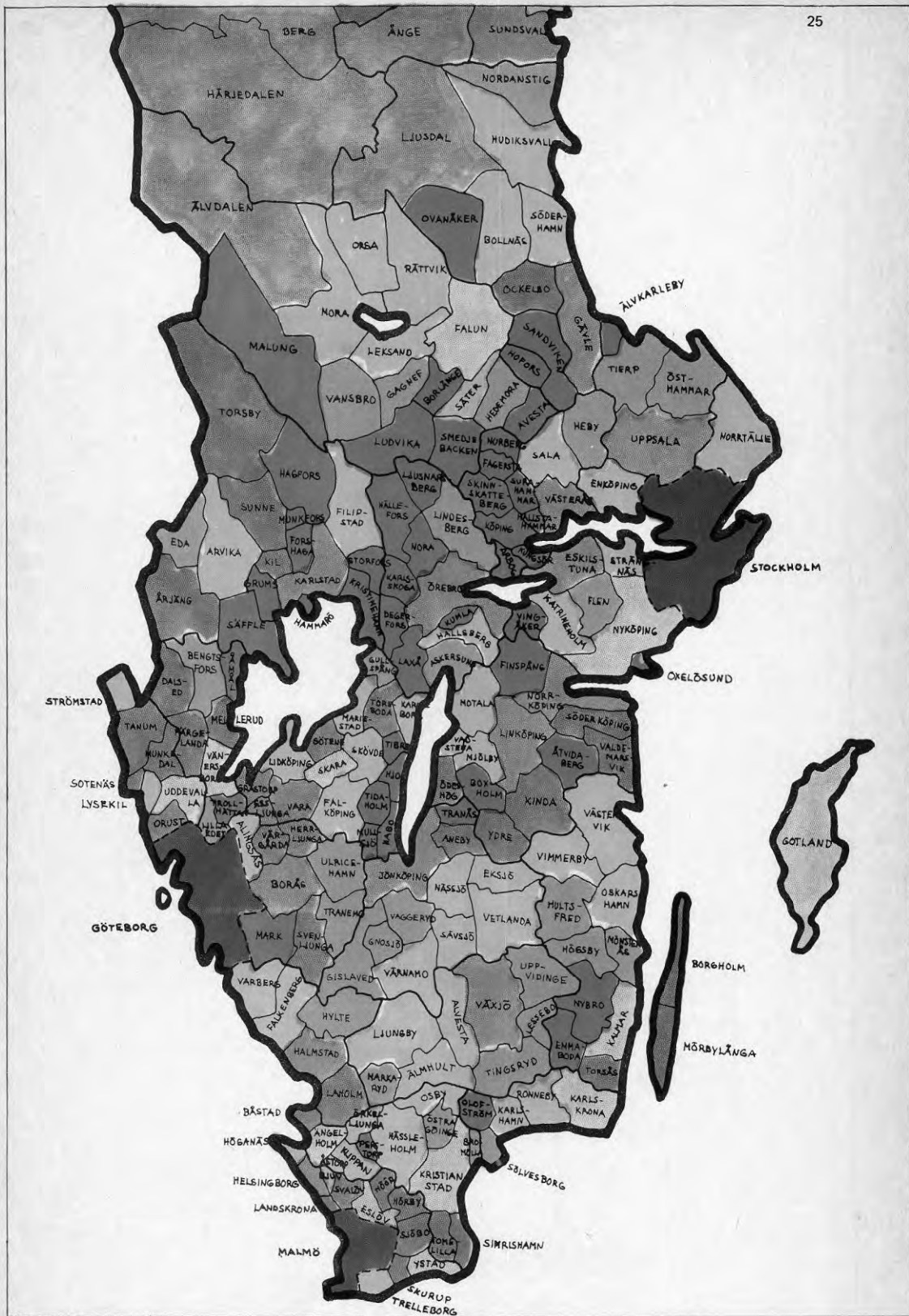
I nedanstående tablå ges en kort sammanfattning av några karaktäristiska drag för kommuntyperna:

Cluster	Folkmängd 1975	Fysisk struk- tur	Inkomst per capita	Närings- struk- tur
1. Genomsnittskommuner	Normal	Normal	Normal	Normal
2. Industrik:n med stark centralort	Normal	Stor befolkn. andel i centralort	Hög	Mkt. stor konkurrensutsatt sektor
3. Decentraliserade industrik:n	Liten	Liten befolkningsandel i centralort	Normal	Mkt. stor konkurrensutsatt sektor
4. Små landsbygds-kommuner	Liten	Stor glesbygdsandel	Låg	Mkt stor jord- och skogsbrukssektor
5. Ytstora glesbygds-kommuner	Liten	Stor glesbygdsandel. Stor yta.	Låg	Mkt stor jord- och skogsbrukssektor
6. Små service-kommuner	Stor	Normal	Hög	Stor skyddad sektor
7. Medelstora servicek:n	Mycket stor	Stor befolkningsandel i centralort	Mycket hög	Mycket stor skyddad sektor
8. De tre storstadsregionerna	Mycket stor	Storstads-karaktär	Mycket hög	Stor skyddad sektor

## SVERIGES KOMMUNER

-  Genomsnittskommuner
-  Industrikommuner med stark centralort
-  Industrikommuner utan stark centralort
-  Landsbygdskommuner med liten yta
-  Glesbygdskommuner med stor yta
-  Medelstora kommuner med serviceprägel
-  Folkrika servicekommuner
-  Storstadsområden





Det första clustret består av ett antal (54) mindre och medelstora kommuner med ett differentierat näringsliv, vilka ur de egenskaper vi studerat kan sägas representera "den svenska normalkommunen". Mediankommunen i denna grupp har 24 000 invånare.

Cluster 2 och 3 består av industrikommuner med relativt få invånare, 10 000 à 20 000. De representerar en typiskt svensk företeelse, som förklaras av att industrialiseringen i Sverige kom att äga rum i relativt små orter. Dessa kommuner är spridda över hela Sverige med en koncentration till ett band över mellan-Sverige (Bergslagen). I cluster 2 dominerar ett stort antal kommuner av ett eller ett par företag inom en bransch, vanligen järn- och stålindustri eller skogsindustri. Utvecklingen i dessa orter kan i regel tolkas med modeller av "economic base" typ. Kommunerna i cluster 3 har i regel en mer differentierad industristruktur och de har även en mer decentraliserad bebyggelsestruktur.

I materialet bildas även två typer av glesbygdskommuner, spridda över landet (cluster 4 och 5). Den ena består av ytmässigt små kommuner med markant jordbruksprägel och liten folkmängd (cluster 4). Den andra är den grupp för vilken vi fått en geografiskt sammanhängande yta uppe i nordväst; det sammanhållande elementet är att dessa kommuner är mycket ytstora, med vidsträckta glest befolkade skogsområden. Det är mot detta perifera Norrlandsområde, som en stor del av de statliga regionalpolitiska åtgärderna varit riktade under 1960- och 1970-talen.

Cluster 6 och 7 består av kommuner där serviceverksamheter utgör dominerande näringsgren. Clustren skiljer sig åt genom kommunstorleken; i cluster 6 är medianfolkmängden 40 000 invånare och i cluster 7 är den 90 000 invånare.



Återstår storstadsgruppen (cluster 8). Hit har förts de tre stora stadsregionerna Stockholm (1 500 000 invånare), Göteborg (690 000 invånare) och Malmö (420 000 invånare). I folkmängden ingår även de perifera kommunerna i respektive region.

Det analytiskt intressanta i vår indelning kan sägas vara, att den skapar "cluster-regioner", som kan användas för att diskutera utvecklingstendenser och problem som är gemensamma för kommuner i olika administrativa länsregioner och som kan behöva beskrivas och behandlas i ett sammanhang oberoende av geografiskt läge. Indelningen ger också underlag för konsekvensanalys av ekonomisk politik på lokala arbetsmarknadsregioner av olika ekonomisk, demografisk och fysisk struktur. Den ger även möjligheter för en mer differentierad prognosansats än traditionellt geografiskt begränsade beräkningar<sup>1)</sup>.

I tabell 3, på följande sida, redovisas för vart och ett av de åtta clustren, kommunernas statistiska medianvärden, för de tio variabler, som ingick i clusteranalysen. För cluster 1, genomsnittskommunerna, har gjorts en uppdelning på två undergrupper, 1A och 1B, där den senare omfattar ett begränsat antal genomsnittskommuner med något större folkmängd och något snabbare folkökning än de övriga i grupp 1A. Tabell 3 kommenteras i påföljande avsnitt 3.2.

---

1) För en översikt över olika regionindelningar i Sverige, hänvisas till SOU 1974:1 "Orter i regional samverkan", ERU, Stockholm 1974. Förutom den administrativa indelningen i län, diskuteras där även en indelning i riksområden (grupper av län), samt en indelning i H-regioner (grupper av kommuner, indelade med hänsyn till deras regionala befolkningsunderlag).

Tabell 3 Medianvärden för olika cluster. 1)

Cluster	Antal kommuner	Befolkning		BC/BT 2)	BG/B 3)	Inkomst per capita, 1975, kronor	Areal, km <sup>2</sup>	Andel sysselsatta i		
		antal pers. 1975	förändring 1960-70 % 1970-75 %					jord- o skogsbruk %	skyddade näringar %	konkurrensutsatta näringar %
1 A	48	24 686	2,09	68,39	25,70	19 747	974	12,04	54,86	33,06
1 B	6	28 896	12,07	56,57	19,02	20 038	804	11,41	59,98	28,49
2	53	12 976	2,98	84,93	17,20	20 266	481	8,37	39,24	50,76
3	30	11 681	-2,10	40,23	33,63	19 320	831	14,56	38,52	45,00
4	42	10 210	-10,30	64,16	50,02	18 078	671	29,78	43,80	27,00
5	23	9 299	-21,40	44,50	51,32	17 959	6 575	22,94	55,24	22,26
6	14	46 861	6,06	75,53	21,75	21 200	642	10,80	68,93	20,27
7	19	93 328	12,13	79,62	10,64	22 136	1 488	4,93	70,03	24,01
8	43 <sup>4)</sup>									

1) Medianvärdena avser clustren exkl i efterhand tillförda kommuner.

2) Centralortens andel av tätortsförvaltningsområdet 1975.

3) Glesbygdens andel av hela kommunens befolkning 1975.

4) Storstadsområdena kommenteras separat.

### 3.2 EN DETALJERAD BESKRIVNING AV DE OLIKA KOMMUNTYPERNAS KARAKTÄRISTIKA.

Nedan följer en beskrivning av kommuntypernas egenskaper och en kommentar till kartbilden av kommungruppernas fördelning över landet. I bilaga 3 finns en särskild förteckning över kommunerna i respektive cluster. De medianvärden mm som presenteras, avser clustren exklusive de kommuner som i efterhand förts till respektive cluster (se avsnitt 2.3).

#### Cluster 1: Genomsnittskommuner

Cluster 1A: Den svenska genomsnittskommunen

Cluster 1B: Något större genomsnittskommuner, med snabb befolkningstillväxt.

Vi har kallat kommuner, som hamnat i denna grupp, för genomsnittskommuner, därför att de flesta eller alla variabelvärdena ligger nära genomsnittet för alla de studerade kommunerna.

I samband med clusterbildningen blev resultatet att kommunerna i cluster 1 delade sig på en större (1A) och en mindre (1B) delgrupp, med något olika karaktär.

Genomsnittskommunen i cluster 1A har omkring 24 000 invånare. Av tabell 4, nedan, framgår emellertid att spridningen (standardavvikelsen) är relativt stor inom gruppen. I gruppens mediankommun bor omkring 75% av invånarna i tätorter. Av tätortsbefolkningen bor i sin tur cirka 70% i centralorten. Näringsstrukturen är i regel ganska blandad, med omkring 13% av de yrkesverksamma<sup>1)</sup> sysselsatta inom jordbruk och skogsbruk, och drygt 30% i konkurrensutsatta näringar.

1) Avser förvärvsarbete dagbefolkning 20-w tim/vecka.

Under 1960- och första delen av 1970-talen ökade folkmängden i clustrets mediankommun med 1 à 2% per period. På kartan, figur 1, ser vi att kommuner i denna grupp är spridda över hela landet, från Kalix i norr till Trelleborg i söder, från Strömstad i väster till Norrtälje i öster.

Tabell 4. Cluster 1A. Medelvärde, standardavvikelse och medianvärde för respektive variabel. Avser kommunerna i clustret exkl i efterhand tillförda kommuner.

Variabel	Medelvärde	Standardavvikelse	Median
Befolkning 1975	23 834	10 533,2	24 686
Befolkningsstillväxt 1961-70 (%)	2,24	7,99	2,09
"-    1971-75 (%)	1,22	3,13	0,79
Centralortens andel av tätortsfolkmängden 1975 (%)	69,17	10,50	68,39
Glesbygdens andel av hela kommunens befolkning 1975 (%)	26,80	7,60	25,70
Inkomst per capita 1975 (kr)	19 735	806,0	19 747
Areal (km <sup>2</sup> )	1 062	652,9	974,0
Andel sysselsatta inom jordbruk (%)	12,75	4,01	12,04
Andel sysselsatta inom skyddade näringar (%)	54,78	5,07	54,86
Andel sysselsatta inom konkurrensutsatta näringar (%)	32,47	5,60	33,06

Kommunerna i cluster 1B är alltför få, för att det skall vara möjligt att dra några säkra slutsatser av variabelvärdena. De skiljer sig från cluster 1A genom att de har något större folkmängd, men framför allt genom att de har haft en starkare befolkningstillväxt 1961-75.

Tabell 5. Cluster 1B. Medelvärde, standardavvikelse och medianvärde för respektive variabel. Avser kommunerna i clustret exklusive i efterhand tillförda kommuner.

Variabel	Medel- värde	Standard- avvikelse	Median
Befolkning 1975	30 774	12 383,6	28 896
Befolkningstillväxt 1961-70 (%)	12,90	5,61	12,07
"-          1971-75 (%)	8,20	2,63	8,10
Centralortens andel av tätortsfolk mängden 1975 (%)	56,14	6,63	56,57
Glesbygdens andel av hela kommunens befolkning 1975 (%)	19,31	7,13	19,02
Inkomst per capita 1975 (kr)	20 158	615,7	20 038
Areal (km <sup>2</sup> )	1 038	1 002,0	804
Andel sysselsatta inom jordbruk (%)	12,14	3,67	11,41
Andel sysselsatta inom skyddade näringar (%)	59,62	4,72	59,98
Andel sysselsatta inom konkurrensutsatta näringar (%)	28,24	2,20	28,49

### Cluster 2 och 3: Industrikommuner

Cluster 2: Industrikommuner med stark centralort, (mörkröda) höga inkomster, och konkurrensutsatt näringsliv.

Cluster 3: Industrikommuner med liten centralort, (ljusröda) stor glesbygd och konkurrensutsatt näringsliv.

De mörkröda (cluster 2) industrikommunernas starka dominans i mellan Sverige, med Bergslagen som tyngdpunkt, framträder tydligt på kartbilden i figur 1. De ljusröda kommunerna (cluster 3), som också är industrikommuner, men som saknar en dominerande centralort och har en relativt större glesbygd än kommunerna i cluster 2, är mer spridda över landet. I södra Sverige bildar de tydligt avgränsade bälten, med de gamla glas- och pappersbruksorterna i östra Småland och de mångsidiga småindustriorterna på gränsen mellan Småland och Västergötland, med bl a Gnosjö som ofta använt exempel. I Norrland finns denna kommuntyp representerad genom Nordanstig och Kramfors.

Med statistiska medianvärden från tabell 6 och 7 kan dessa kommuntyper karaktäriseras så, att kommunerna i cluster 2 har ca 13 000 invånare, och 80% av invånarna bor i tätorter, därav 85% i centralorten. Över 50% arbetade i konkurrensutsatta näringar, och redan under första hälften av 1970-talet stagnerade folkmängden, eller började minska (se vidare avsnitt 4).

Kommunerna i cluster 3 hade 12 000 invånare (fortfarande avses medianvärden), som till inte mindre än 30% bodde på glesbygden. Centralorten var relativt liten; den registrerade endast 40% av tätortsfolkmängden. Skillnaderna i bebyggelsestruktur, jämfört med cluster 2, får anses statistiskt säkerställda med hänsyn till standardavvikelsen för clustren. Med hänsyn till olikheterna i bebyggelsestruktur, används i fortsättningen även begreppen; centraliserad industrikommun och decentraliserad industrikommun.



Tabell 6. Cluster 2. Medelvärde, standardavvikelse och medianvärde för respektive variabel. Avser kommunerna i clustret exklusive i efterhand tillförda kommuner.

Variabel	Medel- värde	Standard- avvikelse	Median
Befolkning 1975	17 266	11 337	12 976
Befolkningstillväxt 1961-70 (%)	3,20	10,82	2,98
-"- 1971-75 (%)	-1,21	3,76	-2,34
Centralortens andel av tätortsfolkmängden 1975 (%)	84,69	11,14	84,93
Glesbygdens andel av hela kommunens befolkning 1975 (%)	19,43	8,66	17,20
Inkomst per capita 1975 (kr)	20 600	1 223,3	20 266
Areal (km <sup>2</sup> )	651,3	638,6	481,0
Andel sysselsatta inom jordbruk (%)	9,31	4,65	8,37
Andel sysselsatta inom skyddade näringar (%)	40,23	7,14	39,24
Andel sysselsatta inom konkurrensutsatta näringar (%)	50,46	7,50	50,76

Tabell 7. Cluster 3. Medelvärde, standardavvikelse och medianvärde för respektive variabel. Avser kommunerna i clustret exklusive i efterhand tillförda kommuner.

Variabel	Medel- värde	Standard- avvikelse	Median
Befolkning 1975	14 060	5 631,4	11 681
Befolkningsstillväxt 1961-70 (%)	-1,89	8,78	-2,10
"-            1971-75 (%)	0,84	4,70	0,26
Centralortens andel av tätortsfolkmängden 1975 (%)	43,35	11,87	40,23
Glesbygdens andel av hela kommunens befolkning 1975 (%)	32,94	9,07	33,63
Inkomst per capita 1975 (kr)	19 293	1 031,8	19 320
Areal (km <sup>2</sup> )	893,9	411,5	831
Andel sysselsatta inom jordbruk (%)	15,77	5,72	14,56
Andel sysselsatta inom skyddade näringar (%)	38,87	5,98	38,52
Andel sysselsatta inom konkurrensutsatta näringar (%)	45,36	9,70	45,00

Cluster 4 och 5: Landsbygds- och glesbygdskommuner.

Cluster 4: Jordbruks- och glesbygdskommuner med (mörkgröna) liten areal och relativt stor centralort.

Cluster 5: Glesbygdskommuner med stor areal, (ljusgröna) stor glesbygdsbefolkning och liten centralort. (Norrlands inland).

Ser vi till de mörkgröna, egentliga jordbrukskommunerna (cluster 4) är de spridda över Sverige, från Simrishamn i sydöstra Skåne, över Västergötlands och Östergötlands slättbygder, upp till Vindeln och Haparanda i övre Norrland. Dessa kommuner hade 10 000 invånare (median), varav 50% bodde på glesbygden. Jordbruksandelen var hög, 30% av de sysselsatta arbetade inom denna sektor.

Tabell 8. Cluster 4. Medelvärde, standardavvikelse och medianvärde för respektive variabel. Avser kommunerna i clustret exklusive i efterhand tillförda kommuner.

Variabel	Medel- värde	Standard- avvikelse	Median
Befolkning 1975	10 472	4 127,3	10 210
Befolkningstillväxt 1961-70 (%)	-10,22	5,57	-10,30
"-          1971-75 (%)	0,77	4,15	0,17
Centralortens andel av tätortsfolkmängden 1975 (%)	64,98	18,25	64,16
Glesbygdens andel av hela kommunens befolkning 1975 (%)	50,07	9,07	50,02
Inkomst per capita 1975 (kr)	17 908,3	934,3	18 078
Areal (km <sup>2</sup> )	929,3	848,0	671
Andel sysselsatta inom jordbruk (%)	30,69	6,52	29,78
Andel sysselsatta inom skyddade näringar (%)	43,41	5,19	43,80
Andel sysselsatta inom konkurrensutsatta näringar (%)	25,90	8,93	27,00

De ljusgröna, jordbruks- och skogsbrukskommunerna (cluster 5) bildar ett geografiskt mäktigt område i Norrlands inland, från Älvdalen och Härjedalen till Jokkmokk och Pajala. På kartan gör denna grupp ett mer dominerande intryck än vad som motsvaras av deras folkmängd och näringsliv. Dessa kommuner hade endast 9 000 invånare (median), varav drygt hälften bodde på glesbygden. Icke mindre än 55% av de yrkesverksamma arbetade i skyddade näringar utom jord- och skogsbruket. Om jord- och skogsbruk medräknas, med 22% sysselsatta, blir andelen som arbetade i skyddade näringar totalt 77%. Dessa kommuner hade stor folkminskning 1961-75.

Tabell 9. Cluster 5. Medelvärde, standardavvikelse och medianvärde för respektive variabel. Avser kommunerna i clustret exklusive i efterhand tillförda kommuner.

Variabel	Medel- värde	Standard- avvikelse	Median
Befolkning 1975	11 350	5 520,4	9 299
Befolkningstillväxt 1961-70 (%)	-20,48	4,54	-21,40
"-    1971-75 (%)	-5,26	3,75	-5,57
Centralortens andel av tätortsfolkmängden 1975 (%)	50,77	16,72	44,50
Glesbygdens andel av hela kommunens befolkning 1975 (%)	50,17	8,18	51,32
Inkomst per capita 1975 (kr)	18 197	789,2	17 959
Areal (km <sup>2</sup> )	6 003	2 798,0	6 575
Andel sysselsatta inom jordbruk (%)	22,87	5,27	22,94
Andel sysselsatta inom skyddade näringar (%)	55,81	7,67	55,24
Andel sysselsatta inom konkurrensutsatta näringar (%)	21,32	5,61	22,26

Cluster 6 och 7: Servicekommuner.

Cluster 6: Relativt små servicekommuner, med (ljusblå) betydande centralort, hög inkomst och stor andel skyddade näringar.

Cluster 7: Medelstora servicestäder-residensstäder, eller annan större stad, med (mörkblå) hög inkomst och starkt inslag av skyddade näringar.

I dessa grupper återfinner vi flertalet residensstäder, de större eller mångsidiga bland de mörkblå i cluster 7, och de mindre bland de ljusblå cluster 6. Kommunerna ligger alltså spridda över landet, möjligen med viss tyngdpunkt i östra mellan Sverige.

Tabell 10. Cluster 6. Medelvärde, standardavvikelse och medianvärde för respektive variabel. Avser kommunerna i clustret exklusive i efterhand tillförda kommuner.

Variabel	Medelvärde	Standardavvikelse	Median
Befolkning 1975	42 437	16 512	46 861
Befolkningstillväxt 1961-70 (%)	4,97	5,39	6,06
"-    1971-75 (%)	2,38	3,31	1,72
Centralortens andel av tätortsfolkmängden 1975 (%)	73,96	8,61	75,53
Glesbygdens andel av hela kommunens befolkning 1975 (%)	22,28	4,34	21,75
Inkomst per capita 1975 (kr)	21 122	544,4	21 200
Areal (km <sup>2</sup> )	934	601,5	642
Andel sysselsatta inom jordbruk (%)	11,7	4,27	10,80
Andel sysselsatta inom skyddade näringar (%)	68,7	2,68	68,93
Andel sysselsatta inom konkurrensutsatta näringar (%)	19,6	4,56	20,27

De relativt små servicekommunerna (cluster 6), hade 47 000 invånare (median), medan de större hade 93 000. I båda grupperna var den konkurrensutsatta sektorn mycket liten, 20% i cluster 6 och 24% i cluster 7. Eftersom jordbruksandelen var mycket liten, särskilt i de större städerna, blev den övriga skyddade sektorn stor i båda grupperna, omkring 70%.

Till dessa grupper har vi efter clusteranalysen fört några kommuner som varit litet svåra att placera. Det gäller t ex Norrlandskommunerna Sundsvall och Örnsköldsvik, samt Gotland (Visby).

Tabell 11. Cluster 7. Medelvärde, standardavvikelse och medianvärde för respektive variabel. Avser kommunerna i clustret exklusive i efterhand tillförda kommuner.

Variabel	Medel- värde	Standard- avvikelse	Median
Befolkning 1975	91 094	20 767,7	93 328
Befolkningstillväxt 1961-70 (%)	14,70	7,16	12,13
"-    1971-75 (%)	2,95	4,07	1,91
Centralortens andel av tätortsfolkmängden 1975 (%)	79,62	6,12	79,62
Glesbygdens andel av hela kommunens befolkning 1975 (%)	11,28	3,74	10,64
Inkomst per capita 1975 (kr)	22 154	506,5	22 136
Areal (km <sup>2</sup> )	1 554	643,5	1 488
Andel sysselsatta inom jordbruk (%)	5,15	1,54	4,93
Andel sysselsatta inom skyddade näringar (%)	69,05	7,42	70,03
Andel sysselsatta inom konkurrensutsatta näringar (%)	25,79	7,99	24,01



Cluster 8: Storstadsregionerna.

Cluster 8A: Stockholmsregionen

Cluster 8B: Göteborgsregionen

Cluster 8C: Malmöregionen

Storstadsområdena Stockholm, Göteborg och Malmö samt deras förortskommuner ingick, som nämnts tidigare, inte i den ursprungliga clusteranalysen. De har i stället definierats enligt storstadsdefinitionen i SOU 1975:92 "Politik för regional balans" (se även bilaga 3). Av detta skäl har ej gjorts motsvarande statistiska beräkningar för storstadsregionerna som för övriga kommungrupper.

Stockholmsregionen är störst, med nära 1,5 miljoner invånare (1975) och ökande folkmängd, +2,5% 1976-80 (se vidare avsnitt 4). Stockholms kommun hade 665 000 invånare, medan förortskommunerna (22 stycken) hade 36 000 invånare var i genomsnitt.

Göteborgsregionen är näst störst, med nära 0,7 miljoner invånare (1975). Folkmängden ökade något 1976-80, +0,3%. Göteborgs kommune hade ca 445 000 invånare, medan de tio förortskommunerna i genomsnitt hade 25 000 invånare.

Malmöregionen kommer på tredje plats i storleksordning, med omkring 0,4 miljoner invånare (1975). Folkmängden minskade något, -0,2% 1976-80. Malmö kommun hade 245 000 invånare, Lunds kommun hade 76 000 invånare, medan övriga sju förortskommuner hade ca 14 000 invånare i genomsnitt.

### 3.3 EN KORT KOMMENTAR OM MÖJLIGHETEN ATT GÖRA BEGRÄNSADE URVAL AV REPRESENTATIVA KOMMUNER.

Nedan följer ett avsnitt som handlar om möjligheten att använda clusteranalysens resultat för att göra begränsade urval av kommuner. Detta avsnitt har ursprungligen skrivits i ett speciellt syfte, för en arbetsrapport till Sekretariatet för Framtidsstudier: "Hur välja sex till tio för framtidsstudier intressanta svenska kommuner" (av Per Holm, Arne Fredlund och Magnus Holm, 1982).

Att vi alls tar med avsnittet, i den förkortade version som här presenteras, beror på att det ger en resonerande överblick över kommunerna i clustren; en överblick som vi tror kan vara värdefull även vid kommunurval för andra syften än det ovan nämnda. Avsikten är däremot inte att föreslå något generellt representativt urval av "standardkommuner". Vi anser att varje urval bör göras med hänsyn till det problem som skall behandlas. Av detta skäl har förslagen till urvalskommuner, som ingick i arbetsrapporten, tonats ned och anges endast inom parentes, sist i varje textavsnitt.

Går vi nu tillbaka till översiktskartan (bild 1), känns det inspirerande och spännande att låta tanken och fantasin spela, när vi läser kommunnamnen och frågar oss vilka kommuner som är representativa för varje huvudgrupp.

Cluster 1: Genomsnittskommuner. Skall vi i denna grupp välja en av de många Smålands kommunerna i raden: Älmhult, Ljungby, Värnamo, eller en kustkommun som Västervik på ostkusten, eller Strömstad på västkusten? Bara genom namnen får vi en klar uppfattning att det är stor spännvidd mellan kommunerna. Och spännvidden minskar inte om vi förflyttar oss norrut och finner att samtliga de traditionella kommunerna kring Siljan, med sin blandning av moderna sammansatta tätorter, Leksand, Rättvik och Mora, ingår i gruppen. Längst uppe i Norrland har vi en annan blandning av landsbygd och tätorter representerad av t ex Kalix.

Uppräkningen visar att trots likheterna mellan kommunerna finns i gruppen kommuner med mycket olika bakgrund och olika framtidsutsikter. Det är möjligt att få olika landsändar representerade. (I arbetsrapporten föreslogs Ljungby, Strömstad, Oskarshamn och/eller Kalix.)

Cluster 2 och 3: Industrikommuner (mörkröda, ljusröda).

När vi skall välja industrikommuner från cluster 2, är det lättare att välja område. Det är uppenbart, att Bergslagen måste bli representerat. Det är nästan lika naturligt att vi måste ha med en järnbruksort. Den starka omställning som järnhanteringen varit utsatt för i århundraden och som sedan 1970-talet på nytt skakar branschen, gör det nästan nödvändigt att välja en bruksort. Orternas och kommunernas speciella näringsstruktur med det starka exportberoendet och den speciella bebyggelsestrukturen, den stora tätorten och ofta en dominerande arbetsgivare, talar i regel för svår-lösta framtidsproblem. Men vilken ort skall väljas? Den traditionsrika, med den sedan släkten Göranssons dagar patriarkaliskt välplanerade centralorten Sandviken, nu en modern, väletablerad kommun, eller konkurrenten Fagersta, där centralorten är en under efterkrigstiden sammanbyggd dubbelort, för bandyvännen igenkänd i namnen Västanfors-Fagersta? En annan möjlighet är att gå västerut till de värmländska bruken Hagfors - Uddeholm. Utanför Bergslagen hittar vi industrikommuner av annat slag, men med lika intressanta framtidsproblem, tag Olofström eller Perstorp i Syd-Sverige, eller naturligtvis Kiruna och Gällivare i norr.

Innan vi bestämmer oss, skall vi även titta på de mindre, ljusröda industrikommunerna (cluster 3) med sin mer komplexa tätortskaraktär. I denna grupp finns alltså kommuner med ett bredare spektrum av industribranscher att välja mellan, träindustri dominerade kommuner som Hylte eller "utkantskommunen" Bengtsfors. Här finns också Gnosjö och Ulricehamn i Småland-Västgötalandet, Östhammar på Upplandskusten, eller varför inte Kramfors i Medelpad. Kramfors är intressant ur både historiska och aktuella synpunkter - under en lång följd av efterkrigsår minskade folkmängden i denna

kommun. Det talas ofta om anpassningssvårigheter och svårigheter att planera för kommuner med vikande folkmängd. Här finns exempel att studera och erfarenheter att dra. (I arbetsrapporten föreslogs Sandviken, Bengtsfors, Kramfors, Fagersta och/eller Östhammar.)

Cluster 4 och 5: Landsbygds- och glesbygdskommuner (mörkgröna, ljusgröna). Övergår vi till glesbygdskommunerna och startar med de mörkgröna, är det intressanta och svåra huruvida man skall ta en slättbygdskommun från bördiga jordbruksområden i Syd-Sverige, i Skåne, Västergötland, Östergötland, Öland, eller en kommun från områden i nordvästra Svealand som Bohuslän, Dalsland, eller från Norrland med dess blandning av jord- och skogsbruk. Från det första området kan vi nämna kommuner som Simrishamn, Tomelilla, Vårgårda eller Söderköping, från det andra Tanum, Torsby, Ockelbo eller Vindeln. (I arbetsrapporten föreslogs Tomelilla, Tanum, Vårgårda och/eller Bräcke.)

Om vi skall intressera oss för glesbygdskommuner med stor areal, så är vi hänvisade till Norrlands inland, där alla kommuner är lika men dock så olika.

När nuvarande handelsbanksdirektören Jan Wallander var ung och gjorde ekonomiskt-statistiska utredningar om utbudet och efterfrågan på skogsarbetskraft i Norrland, brukade han berätta om den charmfulla förändring som skedde inte bara i landskap och bebyggelse, utan även i människornas attityder och sedvänjor, när man gick från kustbältet västerut in i det norrländska landskapets glesbygder och obygd. I de industrialiserade kustkommunerna dominerade traditionella arbetsformer och en traditionell livsstil. När man färdades västerut och kom över i det relativt bördiga skogs- och jordbrukslandskapet, dominerade fortfarande den puritanska protestantiska moralen arbete och fritidsvanor, men det fanns betydande inslag av vilja till ett mer individualiserat, bohemiskt vardagsliv. När man sedan kommer väster om inlandsbanan, lever ännu många skogs- och jordbruksfamiljer ett individualiserat, självständigt beslutande liv med ett starkt inslag av bohemeri, som mellanlandskapets invånare önskade sig men icke kunde eller vågade leva.

Det må vara hur det vill med riktigheten i denna nu gamla, subjektiva skildring av regionala olikheter i livsvillkor och levnadsmönster, så är det sannolikt, att man vid framtidsstudier av den karaktär vi diskuterar, skulle finna betydande skillnader, om vi studerar å ena sidan mellan-inlandskommuner som Strömsund, Vilhemina och Arjeplog, eller Lycksele, Arvidsjaur och Över-Kalix å den andra. De statistiska tabellerna ger information om betydande skillnader mellan dessa kommuntyper, även när det gäller våra enkla basvariabler. (I arbetsrapporten föreslogs Vilhelmina, Lycksele, Över-Kalix och/eller Strömsund.)

Cluster 6 och 7: Servicekommuner (ljusblå, mörkblå).

Kvar är nu, utom storstadsområdena, endast de mörkblå och ljusblå servicekommunerna. Eftersom kommunerna inom varje grupp är relativt likvärdiga, kan den geografiska belägenheten få spela en viss roll.

Av de mellansvenska kommunerna är det naturligt att man av geografiska skäl vid urval ofta valt Örebro; denna kommun har undergått stora strukturförändringar och samtidigt varit aktiv, när det gäller långsiktig bostadspolitik och social planering. Norrköping och Eskilstuna är exempel på städer som inte är residensstäder, men service- och industristäder som drabbats hårt av, men samtidigt relativt framgångsrikt löst starka ekonomiska strukturförändringar.

I sydöstra Sverige ligger en rad "residensstäder" som expanderat i huvudsak som en följd av ökningen i den offentliga sektorn, som Kalmar, Karlskrona, Kristianstad och Växjö. Hur blir deras framtid, om den statliga offentliga sektorn skulle stagnera eller t o m gå tillbaka? Samtidigt är nästan alla de norrländska residensstäderna intressanta - låt vara med olika motiveringar. Umeå är med sitt universitet ett specialfall. Luleå har sitt järnverk. Industristäderna Sundsvall, Örnsköldsvik och Skellefteå är områden i hög grad beroende av fortsatt industriell utveckling; hur ter sig deras framtidsutsikter? (I arbetsrapporten föreslogs Örebro, Skellefteå, Kristianstad och/eller Eskilstuna.)

Cluster 8: Storstadsområdena. Vi anser det inte motiverat att i första hand välja en av storstäderna i ett litet urval. Skulle ändå någon väljas, kan vissa skäl anföras för att välja Göteborg.

När det gäller förorter till storstäderna är gruppen mycket heterogen, men många förortskommuner har relativt stor folkmängd och några tämligen betydande framtidsproblem. Särskilt frågan om de skall utvecklas till mer självständiga orter i förhållande till centralorten är ett politiskt aktuellt och praktiskt svårhanterligt problem.

Förorterna kring Stockholm är relativt olika, när det gäller social och ekonomisk struktur. Man kan jämföra Botkyrka söder om och Upplands-Väsby norr om Stockholm, den ena med stora sociala problem och begränsad industrisysselsättning, den andra med mindre sociala problem och en av olika skäl snabbt växande lokal industri- och kontorsarbetssektor. Om man är ute för att särskilt studera hur man skall skapa balans mellan arbetsplatser och bostäder i den egna kommunen, blir därför t ex Upplands-Väsby och Haninge intressanta undersökningsobjekt. Vill man studera hur sociala problem skall angripas, kan Botkyrka vara ett bättre alternativ. En annan relativt självständig kommun är Järfälla.

Men för många förortskommuner är det beroendet av storstadens service och arbetsplatser och bebyggelsestrukturen med många bostäder i småhus som är de planeringsproblem man måste ta hand om i framtiden. Då kan en förortskommun från Göteborg eller Malmö vara väl så lämplig att studera. Ett förslag är att välja en större, relativt självständig förortskommun som Kungälv utanför Göteborg eller en mer sovstadsbetonad som Vellinge i Malmö-området. (I arbetsrapporten föreslogs Upplands-Väsby, Kungälv, Haninge och/eller Vellinge.)



4. DEN DEMOGRAFISKA OCH EKONOMISKA UTVECKLINGEN UR LOKALT, KOMMUNALT, PERSPEKTIV.

I följande avsnitt analyseras de olika kommuntypernas utveckling, dels under perioden 1961-70, och dels 1971-75 respektive 1976-80. Analysen avser i första hand befolkningsutvecklingen, vilken skiljer sig väsentligt mellan olika kommuntyper och perioder.

4.1 OLIKA KOMMUNTYPERS UTVECKLING 1960-1980.

I tabell 8 på följande sida jämförs befolkningsutvecklingen 1961-70, 1971-75 samt 1976-80 för olika kommuntyper enligt clusteranalysens gruppering. För varje kommuntyp och period anges befolkningsförändringen i % för mediankommunen i varje kategori. Som bakgrund anges även den totala folkmängden (miljoner invånare) samt medianfolkmängden för varje kommuntyp.

Av tabellen framgår dels hur olika kommuntyperna utvecklats med avseende på befolkningen, och dels hur stora förändringar som skett mellan utvecklingen under 1960 jämfört med 1970-talet (observera dock att %-talen under 1960-talet avser 10 år och under 1970-talet två 5-års perioder).

Tabell 12. Befolkningsutveckling 1961-80 i olika cluster. För varje period anges befolkningsförändringen i % (medianvärdet för respektive cluster). Observera att den första perioden avser tio år medan de följande gäller femårsperioder. Tabellen grundas på kommunindelningen 1 jan 1975. Källor: Bearbetning av SOS Befolkningsstatistik 1960-80 med hjälp av kommunregistret.

Cluster	Antal kommuner	Folkmängd 1980		Befolkningsutveckling medianvärden		
		totalt (milj)	median värden	1961-70 (%)	1971-75 (%)	1976-80 (%)
1. "Normalkommuner"	54	1,3	24 000	+2,1	+0,8	+1,6
2. "Industrikommuner med stark centralort"	53	0,9	13 000	+3,0	-2,3	-0,6
3. "Decentraliserade industrikommuner"	30	0,4	12 000	-2,1	+0,3	+1,6
4. "Små landsbygdskommuner"	42	0,5	11 000	-10,3	+0,2	+4,2
5. "Ytstora glesbygdskommuner"	23	0,2	9 000	-21,4	-5,6	-1,4
6. "Medelstora servicekommuner"	14	0,6	40 000	+6,1	+1,7	+2,0
7. "Stora servicekommuner"	19	1,8	90 000	+12,1	+1,9	+0,8
8. "Storstadsregionerna"	43 <sup>a)</sup>	2,6	871 000 <sup>b)</sup>	+24,6	+9,7	+1,5
Hela riket	278	8,3	.	+7,8	+1,1	+0,9

a) Storstadsregionerna är Stockholm (23 kommuner), Göteborg (11 kommuner) och Malmö (9 kommuner).

b) Avser medelvärde för de tre storstadsregionerna (medianvärdet för samtliga 43 kommuner i de tre storstadsregionerna anges ej).

Tabell 12 kan tas till utgångspunkt för att beskriva intressanta drag i olika kommungruppers utveckling. En viktig generell iakttagelse gäller tendensen att ortssystemet håller på att stabiliseras. De under 1960-talet mycket stora omfördelningarna mellan främst landsbygd respektive stora och medelstora städer dämpades väsentligt under 1970-talet och förskjutningarna inom Ortsstrukturen har blivit jämförelsevis små.

En ytterligare stabiliserande faktor utgör den stora gruppen normalkommuner (cluster 1), av vilka flertalet haft en stabil men måttlig expansion under hela tjugårsperioden.

Ur regionalpolitisk synpunkt intressant är utvecklingen för industrikommunerna. För kommunerna i cluster 2 har den tidigare folkökningen efter 1970 övergått i folkminskning. Dessa kommuner har en ekonomisk struktur som gör dem starkt beroende av förändringar på den internationella marknaden, särskilt för tung råvarubaserad produktion, (se bilaga 1 tabell ) och av de svenska företagens konkurrensförmåga gentemot omvärlden. Sålunda påverkades de mer än många andra kommuner av den påtagliga försvagning som 1974-79 drabbade den svenska exporten, och som i sin tur var den dubbla effekten av kraftigt stegrade relativa produktionskostnader i Sverige (löneökningar mm) och minskande internationell marknadsvoly<sup>1)</sup>m.

Industrikommunerna i cluster 3 har klarat sig mycket bättre. De har lyckats vända en tidigare folkminskning till en svag ökning i slutet av 1970-talet. Kommunerna i denna grupp har en mer differentierad industristruktur och fler småföretag än de krisdrabbade kommunerna i cluster 2. De har också i allmänhet en mer decentraliserad bebyggelsestruktur (se bilaga 2)

En annan viktig förändring som kan utläsas ur tabell 12 gäller landsbygdens bebyggelsemönster. I materialet finns två grupper (cluster 4 och 5) med tydlig landsbygdskaraktär. Omkring halva folkmängden i dessa kommuner bor i glesbygd och en stor del lever på jordbruk eller skogsbruk (se bilaga 1)

På 1960-talet skedde en kraftig folkminskning i båda dessa grupper, men på 1970-talet utvecklades de olika.

Cluster 4, som omfattar små jordbrukskommuner främst i södra och mellersta Sverige, fick en relativt kraftig och

1) Se Långtidsutredningen 1980, bilaga 7.

svårtolkad befolkningstillväxt under slutet av 1970-talet. Den kan vara ett resultat av den decentralisering av främst bostäder, men även arbetsplatser, som skett från medelstora och stora städer till kommuner och mindre tätorter med goda transportförbindelser. Denna hypotes styrks av att netto-pendlingen var kraftigt negativ för dessa kommuner (ut-pendlingen var större än inpendlingen, avser år 1980).

För cluster 5, som omfattar glesbygdskommunerna i Norrland, fortsatte avfolkningen även under 1970-talet. Folkminskningen hade dock väsentligt lägre tempo än under 1960-talet. Den omfattande regionalpolitiken och de stora statliga subventionerna till dessa kommuner (se avsnitt 4.3) var en av flera förklaringar till att minskningen reducerades. Samtidigt kan man konstatera att åtgärderna inte varit tillräckliga. Den ändrade industripolitiska situationen, med få eller inga möjligheter till nylokaliseringar av industri inom en krympande industrisektor, har gjort att det framtida utrymmet för att hjälpa dessa kommuner med traditionell lokaliseringspolitik har minskat.

En intressant utveckling har servicekommunerna haft. Dessa kommuner i cluster 6 och 7 har i regel haft en stabil folkökning, som dämpats något under 1970-talet (enstaka kommuner har dock svängt från folkökning till minskning). Två viktiga orsaker är dels utlokaliseringen av central förvaltning och högskoleundervisning från storstadsregionerna till de medelstora städerna och dels den kraftiga expansionen av den offentliga sektorn som i stor utsträckning lokaliserats till dessa kommuner.

Viktigt och anmärkningsvärt är slutligen att konstatera hur väl de tre storstadsregionerna (cluster 8) stått sig i konkurrensen med övriga geografiska områden. Detta gäller trots att näringslivet i både Göteborg- och Malmö-regionerna haft ett betydande inslag av krisbranscher, främst skeppsvarv.

Tabell 13. Befolkningsutveckling 1961-80 i storstadsregionerna Stockholm, Göteborg och Malmö. %-uell förändring fördelad på centralkommun respektive randkommunerna tillsammans (d v s ej medianvärde, jmf tab 12).

Region	Befolkningsförändring			Folkmängd 1980
	1961-70 (%)	1971-75 (%)	1976-80 (%)	
Stockholms kommun	-8	-11	-3	647 000
Randkommunerna s:a <sup>a)</sup>	+67	+15	+7	853 000
Stockholmsregionen totalt	+18	+1	+3	1 501 000
Göteborgs kommun	+10	-5	-3	431 000
Randkommunerna s:a <sup>b)</sup>	+48	+18	+7	262 000
Göteborgsregionen totalt	+20	+2	+0	693 000
Malmö kommun	+13	-8	-4	234 000
Randkommunerna s:a <sup>c)</sup>	+43	+22	+6	185 000
Malmöregionen totalt	+22	+3	+0	419 000
Storstadsregionerna totalt	+19	+2	+2	2 613 000

a) 22 kommuner inkl kommun nr 0305 Håbo som hänförts till Stockholmsregionen.

b) 10 kommuner.

c) 8 kommuner.

(Beträffande definition av storstadsregionerna se bilagan).

Den inomregionala utvecklingen i de tre storstadsregionerna, fördelad på kärna och periferi, framgår av tabell 13 ovan.

I alla tre storstadsregionerna har det skett en betydande inomregional decentralisering, med migration från centrum till periferin. Denna tendens märks tydligast i Stockholmsregionen, där den är etablerad redan under 1960-talet.

#### 4.2 LOKALA VARIATIONER I INKOMSTER, SAMT DEN STATLIGA OCH REGIONALA POLITIKEN. NÅGRA REFLEXIONER.

Det är naturligt och välkänt, att inkomstnivån, mätt exempelvis genom "lokalinkomsten per invånare", varierar avsevärt mellan olika regioner.<sup>2)</sup> Detta sammanhänger delvis med näringsstrukturen och därmed med produktivitet och lönenivå i olika näringar. Den statliga ekonomiska politiken har sedan länge i hög grad varit inriktad på att utjämna skillnader i inkomster samt sådana skillnader i välfärd som beror på olikheter i utbud av social service. Två medel har varit viktiga element i denna välfärdspolitik. Det ena har varit direkta statliga ekonomiska sk "skatteutjämningsbidrag" till kommuner med låg skattekraft-inkomstnivå per invånare. Det andra medlet har varit statliga bidrag direkt till olika verksamheter - skolor, barnstugor, lokala transporter mm, på villkor att vissa kvalitetskrav uppfylles. Syftet har varit att garantera ett likvärdigt utbud - en likvärdig tillgång på viss service oberoende av bostadsort.

I tabell<sup>14</sup> redovisar vi hur inkomsten per capita varierar mellan mediankommunerna i de olika clustren och hur dessa skillnader påverkas av de statliga skatteutjämningsbidragen. Skillnaden i "inkomstnivå" mellan kommunerna är påtaglig. Den utjämnas avsevärt, men ej helt, av skatteutjämningsbidragen.

Som framgår av tabellen är det glesbygdskommunerna i cluster 5 som får det högsta bidraget, i genomsnitt 2 390 kronor per capita. Om man vill kan man se detta som en ren inkomsttransferering från riket till invånarna i glesbygden. Värdet av bidraget kan åskådliggöras genom att jämföra kommunernas

- 1) I detta avsnitt behandlas bara några speciella aspekter av detta mångfacetterade och svårbedömbara problem.
- 2) Begreppet lokalinkomst är här använt som motsvarighet till begreppet BNP på nationell nivå. Som approximering för lokalinkomsten används här summa taxerad inkomst för fysiska och juridiska personer.



Tabell 14 Inkomst per capita 1975 (medianvärde) och skatteutjämningsbidrag 1982 (medelvärde) fördelat på cluster.

Källor: Bearbetning av kommunregistret samt komplettering enligt Årsbok för Sveriges kommuner 1982 tab 22, och SOS Folkmängd 31/12 1982 del 1-2 tab 1.

Cluster	1	2	3	4	5
	Folk- mängd år 1982  (milj)	Skatte- utjäm- nings- bidrag  (mkr)	Skatte- utjäm- nings- bidrag per inv (kr)	Inkomst per capita år 1975 (kr)	Summa av kol 3+4 1) (kr)
1. "Normalkommuner"	1,3	1 300	940	20 000	20 940
2. "Industrikommuner med stark centralort"	0,9	700	830	20 000	20 830
3. "Decentraliserade industrikommuner"	0,4	600	1 360	19 000	20 360
4. "Små landsbygds-kommuner"	0,5	700	1 580	18 000	19 580
5. "Ytstora glesbygds-kommuner"	0,2	600	2 390	18 000	20 390
6. "Medelstora service-kommuner"	0,6	500	820	21 000	21 820
7. "Stora service-kommuner"	1,8	700	410	22 000	22 410
8. "Storstadsregionerna"	2,6	500	190	25 000	25 190
Hela riket	8,3	5 700	680	.	.

1) Summeringen av kolumnerna 3 och 4 avser endast att illustrera den utjämnande effekt skatteutjämningsbidragen har.

faktiska utdebitering på ca 30 kronor per 100 "skattekronor" 1) (vilket approximativt motsvarar 30% av en persons inkomst), med den "korrigerade" utdebitering som skulle erfordras för att ersätta skatteutjämningsbidraget. Glesbygdskommunerna i cluster 5 skulle i så fall få en korrigerad utdebitering överstigande 38 kronor. Skatteutjämningsbidraget kan därigenom sägas ha den

1) Uppskattning av den genomsnittliga utdebiteringen i glesbygdskommunerna år 1982.

effekten att den privata per capita-konsumtionen kan hållas på ungefär samma nivå i rikets kommuner, samtidigt som kommunerna kan skattefinansiera en i det närmaste lika stor per capit produktion av varor och tjänster (M Holm 1977).

Som anmärkningsvärt kan kanske påpekas, att de industrikommuner i cluster 2, som enligt vår tidigare analys drabbats hårt av den ekonomiska depressionen vid 1970-talets slut, fått påtagligt låga skatteutjämningsbidrag per capita.

Ett försök att klarlägga hur ekonomiska skillnader påverkat omflyttningarnas storlek och inriktning skulle kräva en fördjupad analys - vi saknar i stort sett forskningsresultat som behandlar detta problem.

#### 4.3 BOSTADSBYGGANDET 1975-80 OCH SAMSPELET MELLAN BOSTADSPOLITIK, REGIONALPOLITIK OCH REGIONAL UTVECKLING.

Den ekonomiska "boom" som utmärkte 1950- och 1960-talen var i hög grad även en bostadsbyggandets boom. Mot bakgrunden av en förhållandevis låg bostadsstandard i utgångsläget vid början av 1950-talet drev ökad folkmängd och ökade inkomster upp bostadsefterfrågan så att produktionen, trots en praktiskt taget kontinuerlig ökning under hela 1960-talet icke kunde hålla jämna steg med efterfrågeökningen. Det gällde i stort sett alla kommuner utom de rena landsbygdskommunerna. Härigenom kom byggnadsverksamheten, och särskilt bostadsbyggandet, att bli en viktig motor i den lokala ekonomiska expansionen.

Den statliga bostadspolitiken spelade en viktig roll i detta expansionsförlopp, genom att den stimulerade efterfrågan via olika former av priskontroll och bidrag. Utbudet stimulerades dessutom genom mycket gynnsamma finansieringsvillkor, dock inte tillräckligt för att hålla jämn takt med ökningen i efterfrågan.

Genom att det länge rådde efterfrågeöverskott både totalt och lokalt kom produktionsinriktningen på hustyper och lägenhetsstorlekar åren fram till början av 1970-talet inte att bestämmas av den marginella efterfrågan, utan av producenternas värderingar, bland vilka producenter av traditionella flerfamiljshus övervägde. När marknaden kom i balans vid 1970-talets början, uppstod därför i de flesta av regionerna tendenser till ett överutbud på lägenheter i flerbostadshus. Samtidigt rådde det en betydande efterfrågan på lägenheter i småhus (enfamiljshus). Efterfrågan på den sistnämnda boendeformen-hustypen stimulerades även av skattepolitiken, genom gynnsamma regler för skattereduktion för räntor på lån till sådana hus.

Trots att det uppenbart är så att man i Sverige, internationellt sett och med hänsyn till att städerna är relativt små, har en liten andel av bostäderna i småhus, så uppstod en livlig bostadspolitisk diskussion, där en grupp ivrigt hävdade att det byggdes för mycket småhus och att efterfrågan var konstlat uppdriven på grund av de ovan nämnda möjligheterna till skatteavdrag för räntekostnaderna.

Helt utan grund var naturligtvis inte dessa påståenden, men mycket talar för att effekterna av ränteavdragen på småhusefterfrågan överskattats kraftigt.

I alla händelser stöddes inriktningen av bostadsproduktionen mot ökat antal småhus klart av ändrade värderingar hos stora konsumentgrupper, till en del manifesterad i "gröna vågen" rörelser. Sett ur bebyggelsesynpunkt innebar den skildrade utvecklingen framförallt en inomregional spridning och utglesning av bebyggelsestrukturen.

Som framgår av tabell 15 på följande sida varierar bostadsstandarden räknat som utrymmesstandard (antal rumsenheter per invånare) föga mellan clustren. Undantagen utgörs av cluster 2, industrikommunerna, och cluster 5, glesbygdskommunerna, vilka har väsentligt lägre ytstandard.

Tabell 15 Bostäder och bostadsbyggande 1976-80 (medelvärden) samt befolkningsutveckling 1976-80 (medianvärden) i olika cluster.

Cluster	Bostäder 1975				Bostads- prod 1976-80, 100 inv	Befolkn- utveckl. 1976-80, %-uell förändr.
	Totalt antal lgh	Därav små- hus i %	Antal re/ 100 inv	Antal lgh/ 100 inv		
1. "Normalkommuner"	536 000	56	168	41	3,6	+1,6
2. "Industrikommuner med stark centralort"	331 000	49	146	37	2,9	-0,6
3. "Decentraliserade industrikommuner"	172 000	68	169	40	3,3	+1,6
4. "Små landsbygds-kommuner"	173 000	77	169	39	4,0	+4,2
5. "Ytstora glesbygds-kommuner"	98 000	71	156	39	3,6	-1,4
6. "Medelstora service-kommuner"	241 000	49	170	42	3,8	+2,0
7. "Stora service-kommuner"	743 000	36	167	43	3,8	+0,8
8. "Storstadsregionerna"	1 199 000	24	173	47	2,6	+1,5
Hela riket	3 493 000	43	167	43	3,3	+0,9

Den först nämnda gruppen, industrikommunerna, har överhuvudtaget en låg standard, även om man räknar lägenheter per invånare. De hade även, mindre förvånande, en låg bostadsproduktion åren 1976-80. (Flera kommuner i denna grupp hade vid 1980-talets ingång ett betydande antal outhyrda lägenheter.)

Storstadsområdena har som väntat den högsta bostadsstandarden både räknat i antal lägenheter per invånare och antal rumsenheter per invånare. Samtidigt hade den den lägsta bostadsproduktionen per invånare 1976-80.

Av tabell 15 framgår vidare hur stora skillnader i bebyggelsestruktur som finns mellan kommunerna i clustren, i fråga om täthet och andel småhus. Tre nivåer kan urskiljas. I landsbygdskommunerna är omkring 70% av bostäderna småhus (medianvärde), medan normalkommuner, servicekommuner och en del industrikommuner har omkring 50% småhus. I de medelstora servicestäderna och storstadsregionerna är andelen anmärkningsvärt låg, mellan 20-40%.

5. OM SAMSPELET MELLAN EKONOMISK POLITIK, REGIONALPOLITIK OCH LOKAL UTVECKLING. NÅGRA AVSLUTANDE SYNPNKTER.

5.1 NÅGRA VIKTIGA UTGÅNGSPUNKTER ELLER FÖRUTSÄTTNINGAR.

Regional fördelning ett "0-summespel"

Det nationella och regionala utvecklingsmönster vi beskrivit i föregående avsnitt har under åren kring 1980 börjat ändra karaktär; det gäller inte bara Sverige utan även flera andra OECD-länder. En viktig förutsättning är att folkmängden under tiden fram till, säg sekelskiftet, inte kommer att öka, eller endast öka svagt. Samtidigt har den reserv av ledig arbetskraft som fanns och skapades genom rationalisering i jordbruksområdena, sinat. Det finns med andra ord ingen given ledig grupp för interregionala omflyttningar. Ökad folkmängd och inflyttning till vissa regioner kan endast ske genom utflyttning från andra urbaniserade områden, små, medelstora eller stora städer.

Samtidigt talar ekonomiska faktorer för en fortsatt kraftig omstrukturisering av näringslivet, med överflyttning av arbetskraft från näringsgrenar med skilda lokaliseringbilder och mellan företag inom samma näringsgren förlagda till olika regioner. Detta kommer att ställa krav på ökad eller fortsatt interregional omflyttning av arbetskraft.

Mot detta står de tidigare påtalade sociala tendenserna till minskad rörlighet - eller benägenhet till omflyttning hos de enskilda individerna - av åldersskäl, med hänsyn till dubbelarbete bland gifta par osv.

Hur skall denna nya situation hanteras? Det är uppenbart att det är bäddat för målkonflikter mellan nationell ekonomisk politik och regionalpolitik - i alla händelser regional politik med den inriktning som bedrivs för närvarande. Ut-



vecklingen får stor betydelse för förändringar på bostadsmarknaden, och bostadspolitiken kommer att både påverka och påverkas av de ändrade regionalekonomiska förutsättningarna.

#### Expansion inom nya industrisektorer

Det påpekas ofta att vi måste räkna med en fortsatt stor, kanske ökande, betydelse av den "konkurrensutsatta" sektorn i näringslivet, men att det i denna sektor kommer att ske en förskjutning från storskaliga företag i basindustrier av typen pappersmassefabriker och stålverk, till olika typer av hög teknologi och intelligensindustri. Det ur vår synpunkt intressanta är att dessa nya industrier sannolikt kommer att ha helt andra lokaliseringförutsättningar. Enheterna kommer sannolikt att vara mindre och rörligare vid val av lokaliseringssort än företagen i den äldre industrin - men därmed är inget sagt om vilken typ av region som de kommer att finna mest "gynnsam".

#### Expansion inom servicesektorn

En utmärkande utvecklingstendens inom samtliga OECD-länder är utbyggnaden av servicesektorn, som i många länder redan svarar för mer än 50 % av sysselsättningen. En inte oväsentlig del av servicesektorns ökning utgörs av verksamheter, som tidigare i en äldre ekonomisk struktur fanns inom industrin. Kan man vänta en ökad centralisering-koncentration, eller en ökad decentralisering? Det har varit tradition i lokaliseringsteorin att betrakta förläggningsen av serviceenheterna-arbetsplatserna som bestämd av lokaliseringen av "primära" näringar som industriföretag. Alla erkänner nu att samspelet är mer komplicerat. Det är emellertid betydelsefullt för vår diskussion att det kan ses som en given utgångspunkt att sysselsättningen i industrin kommer att minska, och att sysselsättningen i service, privat och offentlig, kommer att öka, samt att lokaliseringen av servicesektorns arbetsplatser i snabbt växande utsträckning kommer att vara bestämmande för lokaliseringen av arbetsplatser i andra verksamheter. (För en utförligare diskussion, se t ex "Regional Policies and the Services Sector", OECD, Paris 1978.)

Inom servicesektorn finns det anledning att göra en distinktion mellan offentlig och privat service. Den offentliga servicen förutsätts i regel vara mindre följsam till "klienternas" behov än den privata, men mera anpassbar till regionalpolitiska överväganden. Eftersom den offentliga sektorns utveckling och "produktionsenheternas" lokalisering direkt påverkas och styrs genom politiska beslut, så finns sannolikt ett betydande utrymme för att "styra" utvecklingen. Hur detta skall kunna användas skall vi återkomma till.

#### Bostadspolitikens - bebyggelseplaneringens betydelse

Transportteknikens utveckling - främst bilismen - har under efterkrigstiden inneburit att hushållens inomregionala rörlighet har ökat. Interregionalt har decentraliseringen av kulturaktiviteter som teater och utbildning samt av kvalificerad social service och omsorg, ökat möjligheterna att välja mellan orter med likvärdigt utbud.

I detta läge kan nya lokaliseringsförutsättningar och lokaliseringsmönster väntas uppstå. Subjektiva värderingar - eller värderingar av bostäder, bebyggelsemiljö och naturmiljö - kan komma att få ökad betydelse som lokaliseringsfaktor. Det gäller både företagens/de anställdas och hushållens värderingar. Vi saknar i hög grad kunskaper i form av forskningsresultat, som skulle kunna leda planeringen. Den översiktliga bebyggelseplaneringen, möjligheten att samordna ett rikt utbud av arbetsplatser med olika slags attraktiva bostadsmiljöer, kan få stor betydelse för vad för slags samhällen - regioner, som kommer att bli attraktiva och växa. Utbudet av och kvaliteten på kulturell service kan bli en viktig lokaliseringsfaktor.

Bostadspolitik kan påverka utvecklingen mot ett centraliserat eller ett decentraliserat boende genom att den påverkar de relativa priserna på olika boendeformer och genom att den underlättar eller motverkar en anpassning av den existerande bostadsstocken till en ny efterfrågesituation.

Vi kan sammanfatta förutsättningarna för 1980-talets regionala utveckling i följande tre satser (hypoteser):

(1) Rörligheten - vid lokalisering av arbetsplatser - kommer att öka påtagligt, vilket möjliggör en "friare" lokalisering av nya arbetsplatser och ökar förutsättningarna för en decentralisering av arbetsplatser och bostäder till mindre och medelstora orter.

(2) Utformningen av bebyggelsestrukturen, och frågan om utvecklingen kommer att gå mot decentralisering eller eventuellt ökad centralisering, blir beroende av individernas värderingar och av den politik samhället kommer att föra; såväl den ekonomiska politiken som näringspolitiken, regionalpolitiken och inte minst politiken för utbyggnaden av den offentliga sektorn, kommer på ett avgörande sätt att kunna "styra" i vilken riktning omvandlingen skall gå.

(3) Den pågående omställningen av näringslivet innebär risker för Ortsstrukturkriser inom delar av bebyggelsestrukturen av annat slag än som förorsakas av det traditionella motsatsförhållandet "urban-rural".

5.2 NÅGRA ALTERNATIV FÖR SAMSPELET MELLAN EKONOMISK  
POLITIK, REGIONALPOLITIK OCH BOSTADSPOLITIK UNDER  
1980-TALET. VISSA REFLEXIONER.

Den starka interdependens som råder mellan nationell ekonomisk politik inklusive arbetsmarknadspolitik å ena sidan och regionalpolitik inklusive kommunalpolitik å andra sidan, talar för en tydligare och mer medveten samordning av dessa former av politisk aktivitet. En sådan samordning måste också starkt inverka på bostadsmarknadsfrågor och bostadspolitik.

Det finns många exempel på hur nationell politik med helt andra syften än bebyggelsepolitiska ändå fått tydliga effekter för bebyggelsestrukturen i både regional och lokal skala. Skattepolitik, industripolitik, jordbrukspolitik, transportpolitik och invandringspolitik har haft klara effekter av detta slag. I flera länder har politiska beslut inom dessa områden haft mer avgörande påverkan på bebyggelsestrukturen än regionalpolitiken och den lokala planeringen själva. (För en mer utförlig diskussion av detta hänvisas till "Managing Urban Change" Vol I Policies and Finance, OECD, Paris 1983.)

Vi skall avslutningsvis exemplifiera med tre variationer av samspelet mellan nationella ekonomisk-politiska åtgärder och regionalpolitik samt bostadspolitik under 1980-talet. Alternativen har givits något provocerande namn, vilket inte skall ses som ett försök att precisera politiska förslag, utan bara som ett sätt att illustrera olika handlingsalternativ och några tänkbara konsekvenser.

(a) Friedman - Thatcher modellen

Den nationella ekonomiska politiken inriktas på att höja BNP och åstadkomma hög levnadsstandard genom att undvika ingrepp mot marknadsmässigt betingade industrinedläggningar. Näringslivets omstrukturering får ske utan påverkan från myndigheterna.

Med hjälp av stram penningpolitik och högt ränteläge motverkas inflationstendenser i ekonomin, vilket prioriteras framför åtgärder för att motverka den höga arbetslösheten. Samtidigt reduceras den offentliga sektorn. Arbetskraftens rörlighet stimuleras. Bostadsbyggandet styrs av efterfrågan på kort sikt. Inom regionalpolitiken vidtas enbart mindre åtgärder, vilkas syfte är att mildra de svåraste anpassningsproblemen. "Tax-inducements" föredras framför "grants" eller "regulation".

Med denna politik accepteras i ett medellångt perspektiv betydande regionala skillnader i levnadsvillkor. I många områden minskar folkmängden, samtidigt som det råder arbetslöshet. Samtidigt kan andra orter/regioner expandera kraftigt. Typiska urbana problem uppstår på grund av å ena sidan okontrollerad tillväxt, och å andra sidan åldrande och stagnerande stadsområden. Det höga ränteläget innebär att bostadsbyggandet blir dyrbart och får reducerad volym. Strukturen anpassas till privatbilism. Planeringen av bebyggelsestrukturen blir kortsiktig och av incrementalistisk<sup>1)</sup> karaktär. Samhället blir kraftigt socialt skiktat som en spegelbild av markräntans variationer. Restriktiv invandringspolitik bidrar till demografisk stagnation. På lång sikt kan den totala ekonomiska utvecklingen bli gynnsam, och då kan utvecklingen bli särskilt gynnsam i vissa stora och medelstora städer.

(b) Den keynesianska (svenska) modellen

Den nationella ekonomiska politiken syftar till att åter skapa fullt kapacitetsutnyttjande och därmed hög levnadsstandard genom att stimulera den inhemska efterfrågan. Den privata konsumtionen tillåts växa och den offentliga sektorn planeras för expansion. Arbetslösheten minskar, men inflationstrycket växer och prisstegringarna medför att vissa, främst arbetskraftsintensiva, delar av industrin får försvagad konkurrenskraft.

---

1) Detta begrepp användes tidigt av bl a David Baybrooke och Charles E Lindblom i "A Strategy of Decision", New York 1963.

Myndigheterna försöker påverka/styra den nationella ekonomiska utvecklingen genom ekonomisk långtidsplanering. Bostadsbyggandet används som "motor" för att stimulera ekonomin. Imperfektioner i marknadsekonomin justeras med hjälp av olika regleringar och en integrerad industripolitik-regionalpolitik. Transfereringar mellan olika grupper, sektorer och regioner blir ett viktigt instrument.

Rättviseaspekten får stor betydelse, och man eftersträvar en regional utjämning av levnadsvillkor som medför betydande konsekvenser för Ortsstrukturpolitiken. En balanserad omfördelning av befolkningen eftersträvas för att uppnå ökad ekonomisk effektivitet, och möjligheterna till friare lokalisering av arbetsplatserna (se föregående avsnitt) utnyttjas för att skapa ett utspritt nät av expanderande medelstora städer, som kanske kan förverkliga drömmen om att förena stadens och landsbygdens bästa kvaliteter (jämför Ebenezer Howard).

För att effektivare påverka bebyggelsestrukturens utveckling utvecklas "dialog"-planering som ett instrument för samspel mellan nationella, regionala och kommunala myndigheter. För samtliga nivåer formuleras mål i enhetliga termer, dvs för produktion, konsumtion, investeringar, sysselsättning och inkomster, och inkonsistenser eller motsättningar behandlas i förhandlingar (dialog) mellan nivåerna.

Inflation och försämrad konkurrensförmåga leder till ökande problem i industriorter, och samhällets motåtgärder kan bli mycket kostsamma. Det växande gapet mellan spontan och korrigerad utveckling av bebyggelsestrukturen innebär en latent risk för en Ortsstrukturkris, som emellertid kan undvikas vid tillräckligt stor ekonomisk expansion.



(c) Den territoriella modellen

Den nationella ekonomiska politiken underordnas regionala välfärds mål av icke monetär art. Regional själv tillit (minskad sårbarhet) och olika personers eller gruppers initiativ för utveckling av lokala förutsättningar och resurser prioriteras.

Modellen innebär att olika regioner får utvecklas i enlighet med sina egna betingelser och att levnadsmönstren i större utsträckning än tidigare blir beroende av naturgeografiska förhållanden och skillnader i bebyggelsestruktur. Sådana olikheter accepteras. Den regionala planeringen koncentreras till inomregionala problem och fördelningsfrågor.<sup>1)</sup>

Stabila regionala ortssystem med hög grad av självförsörjning och integration mellan utveckling i stadsbygd och landsbygd eftersträvas. Med John Friedmanns ord innebär detta "the recovery of territorial life" (J Friedmann, 1979). En ökande del av hushållens aktivitet sker utanför marknads-ekonomin, och miljö kvaliteter och tid (bl a fritid) prioriteras framför ekonomiska värden. Den norska sociologen Ottar Brox har pekat på att i vissa perifera regioner kan mångsyssleri och ekonomi utanför marknadsekonomin föredras framför traditionella bosättnings- och arbetsmönster. Ökande fritid och mer flexibla levnadsvillkor samt ökade möjligheter att anpassa olika arbetsuppgifter till bostaden, kan ge möjligheter till ett mer årstidsanpassat boende, med dubbel eller flerdubbel bosättning för många hushåll.

---

1) En sådan tendens har nyligen diskuterats av Peter Hall och Michael Breheny: "The significant differences are no longer region versus region, but rather inner city versus outer Shire" i the Planner, july/august 1983.

## 6. SLUTSATSER OCH SYNPUNKTER PÅ FORTSATT ARBETE.

I rapporten beskrivs, dels en clusteranalys av landets kommuner med hänsyn till deras ekonomiska, fysiska och demografiska struktur, och dels en analys av några viktiga skillnader i utvecklingen för olika slags kommuner. Nedan sammanställs några slutsatser av analysresultaten, samt ges synpunkter inför det fortsatta arbetet och på resultatens användningsområde.

### 6.1 OLIKA HUVUDTYPER AV KOMMUNER.

Den som jämför olika kommuner, slås lätt av hur olika de påverkats av de ekonomiska strukturproblemen och de ändrade demografiska förutsättningarna, med minskad omflyttning och invandring, sjunkande nativitet och ändrad åldersfördelning. På motsvarande sätt har de ändrade utvecklingstendenserna för bebyggelsestrukturen, med utvidgade arbetsmarknads- och bostadsmarknadsregioner, glesare bebyggelsestruktur och ökat intresse för boendemiljöns egenskaper, haft olika stor betydelse i kommuner av olika slag.

Vår utredning visar att det är möjligt att göra en indelning av kommunerna i åtta huvudtyper (cluster), med karaktäristiska särdrag beträffande ett antal studerade variabler. Indelningen, som grundas på kommunernas ekonomiska, fysiska och demografiska struktur, bör ha relevans, särskilt som medel att skapa ett bakgrundsperspektiv för analyser av olika kommuners planeringsförutsättningar och utvecklingsmöjligheter. Indelningen kan därigenom vara ett användbart komplement till mer traditionella indelningar i t ex länsregioner, vilka ofta döljer viktiga skillnader mellan kommuner av helt olika struktur.

Analysen visar också, att det finns viktiga skillnader, inte enbart mellan de olika huvudtyperna av kommuner, utan även mellan kommunerna i respektive cluster. I enstaka fall kan man kanske till och med ifrågasätta, om en viss kommun har särskilt mycket gemensamt med andra kommuner i "sitt" cluster. Trots dessa invändningar tror vi, att den förenklade och generaliserande bild, som indelningen i åtta huvudtyper av kommuner erbjuder, kan vara till stor hjälp, både inom forskning och planering.

## 6.2 NÅGRA SLUTSATSER OM OLIKA KOMMUNTYPERS UTVECKLING.

Som framgått av redogörelsen i rapporten, har de åtta huvudtyperna av kommuner reagerat olika på den ekonomiska och demografiska utvecklingen under 1960- och 1970-talen. Somliga har ställts inför nya, svårlösta problem, medan andra har gynnats av utvecklingen. Tre tendenser är särskilt intressanta

För det första visar materialet att, de under 1960-talet mycket stora omfördelningarna av befolkningen mellan främst landsbygd och medelstora eller stora städer, har dämpats väsentligt under 1970-talet. Förskjutningarna inom Ortsstrukturen har genomgående minskat jämfört med tidigare.

För det andra bekräftar materialet uppfattningen att det uppstått en ny kategori problemkommuner. Det är industrikommunerna, främst de som har en centraliserad Ortsstruktur med en stor centralort, och som ofta domineras av ett fåtal stora industriföretag. Flertalet av dessa kommuner har övergått från folkökning under 1960-talet, till stagnerande folkmängd eller folkminskning under 1970-talet. Om man ser befolkningsutvecklingen som en indikator för sysselsättningsutvecklingen, kan man förmoda att dessa kommuner även drabbats av svåra arbetsmarknadsproblem och därmed också olika sociala problem.

För det tredje visar analysresultaten, att storstäderna och de medelstora servicekommunerna i regel har lyckats behålla en fortsatt folkökning, om än mindre än tidigare och med vissa undantag för ett fåtal kommuner som stagnerat eller fått folkminskning. Detta är anmärkningsvärt, eftersom flera av servicekommunerna drabbats av näringslivskriser och även fått kommunfinansiella problem.

Två andra jämförelser är också av särskilt intresse. Den ena gäller fördelningen av statliga bidrag till kommunerna, i form av de volymmässigt mycket omfattande skatteutjämningsbidragen. Av materialet framgår dels att det är mycket stora bidrag som omfördelas, särskilt till de ytstora glesbygdskommunerna i Norrland, men även till små landsbygdskommuner i södra och mellersta Sverige. Den nya problemgruppen med folkminskande industrikommuner har däremot fått ett jämförelsevis ringa stöd genom skatteutjämningsbidragen. Omfördelningens storlek framgår av att glesbygdskommunerna år 1982 fick i genomsnitt nära 2 400:- per invånare, vilket skulle motsvara en kommunalskattehöjning på omkring 25%, om motsvarande belopp skulle finansieras skattevägen.

Den andra jämförelsen gäller bostadsbyggandets fördelning på olika slags kommuner. Under 1970-talet har som bekant skett en kraftig minskning av det totala bostadsbyggandet, samt en omfördelning till förmån för dels småhus och dels ombyggnad av äldre hus. Samtidigt har de relativa bostadskostnaderna för hushållen höjts väsentligt, med påföljd att vissa kommuner fått uppleva avsättningsproblem för nyproducerade lägenheter. Bostadsbyggandets förutsättningar har därigenom kommit att utvecklas väsentligt olika i kommuner med skilda ekonomiska och fysiska huvuddrag.

Av analysresultaten i rapporten framgår att bostadsbyggandet perioden 1976-1980, per invånare räknat, var lägre i storstadsregionerna, än vad som varit motiverat med hänsyn till deras samtidiga befolkningsutveckling. Däremot byggdes

det mer i glesbygdskommunerna och vissa medelstora servicekommuner, än vad som motsvarade deras förändring av folkmängden. För att belysa dessa problem ytterligare behövs emellertid en bredare analys av bostadsmarknaden för en längre period än fem år.

### 6.3 FORTSATT ARBETE. NÅGOT OM RESULTATENS ANVÄNDNINGSMÅNDRÅDE.

Den statliga planeringen, t ex långtidsutredningarna, bostadsplaneringen och den fysiska riksplaneringen, behöver beakta hur olika utgångsläget ser sig för kommuner med olika storlek, med olika näringsstruktur, olika bebyggelsemönster och belägna i olika delar av landet.

Svårigheterna att finna nationella och regionala lösningar på olika utvecklings- och strukturproblem, beror bl a på oklarheter om lokala förutsättningar och deras variationer mellan olika slags kommuner. Detta problem har snarast ökat i samband med att de regionalpolitiska perspektivet har breddats, så att främst regionalpolitiken och industripolitiken närmat sig till varandra. De traditionella regionalpolitiska styrmedlen har utformats med avseende på att uppnå balanserad utveckling i första hand i glesbygdskommuner och utkantsområden. I slutet av 1970-talet och början av 1980-talet har emellertid det tidigare mönstret av problemkommuner blivit avsevärt mer komplicerat och sammansatt. De regionalpolitiska instrumenten har inte varit lika ändamålsenliga, för att lösa utvecklingsproblem i andra typer av kommuner. Detta har framgått både i samband med akuta nedläggningssituationer i industrikommuner och mera långsiktiga strukturproblem i medelstora servicekommuner och storstadsregioner. En fortsatt analys av de olikartade utvecklingsförutsättningarna för olika typer av kommuner, kan enligt vår mening bidra till möjligheterna att vidareutveckla instrument för nationell och regional planering. En viktig komplettering, av den hittills gjorda analysen, vore därvid att utnyttja redan framtagna men obearbetade uppgifter om branschstruktur mm i kommunerna, samt komplettera analysen med uppgifter om pendlingsmönster och arbetsmarknadsregionernas utbredning.

Även den kommunala planeringens perspektiv har förändrats väsentligt under 1970-talet. Detta har bl a fått viktiga konsekvenser för inriktningen av den översiktliga, samordnande och långsiktiga bebyggelseplaneringen. Delvis är förändringarna en följd av ändrad näringslivsutveckling, en ny administrativ kommunindelning och ändrade förväntningar från kommuninvånare och överordnade myndigheter, men de beror också på det FoU arbete som genomförts med avseende på den kommunala översiktsplaneringens metoder och innehåll. Nya planeringsinstrument har tagits i bruk, som exempelvis Kommunöversikter, Gemensamma Planeringsförutsättningar (GPF) och Kommunalekonomiska långtidsplaner (KELP).

En gemensam svårighet, vid förändringarna av den kommunala planeringen, har varit att de olika planeringsansatserna ej passar alla slags kommuner. Planeringsinstrumenten har också tillämpats på vitt skilda sätt av kommuner med olika förutsättningar och problem. Ibland har planeringsinstrumenten avsiktligt utformats enbart för vissa slags kommuner. Exempel på detta är Kommunöversikterna, som fått mycket olika ambitionsnivå i kommuner med markkonflikter av olika dignitet, och Bostadsförsörjningsprogrammen (KBP), vilka till en början endast krävdes av vissa större kommuner.

För att fortsätta att förbättra kommunernas planerings- och prognosansatser, behövs analyser av den lokala planeringens olikartade förutsättningar i kommuner med olika struktur. Det ligger därvid nära till hands att anta att planeringsproblem och förutsättningar bl a beror av sådana skillnader i ekonomisk, fysisk och demografisk struktur, som illustrerats av den tidigare presenterade indelningen i olika huvudtyper av kommuner. Vi tror därför att en fördjupad analys av kommunstrukturen kan medverka till att kommunerna blir bättre rustade att bedriva samordnad översiktsplanering. Det gäller inte minst i samband med den nära förestående förändringen av den fysiska planeringens förutsättningar, i och med att en ny plan-



och bygglag (PBL) införs. Skillnaderna i bebyggelsestruktur mellan exempelvis glesbygdskommuner, industrikommuner och servicekommuner är, enligt de tidigare beskrivna undersökningsresultaten, så stora, att det vore förvånande om de inte fick betydelse för hur den fysiska översiktsplaneringen tillämpas och eventuellt integreras med ekonomisk och social planering.

REFERENSER:

Berglund, Bernt - Holm, Magnus: "Samordning i en decentraliserad ekonomi". BFR 118:1981.

Baybrook, David - Lindblom, Charles E: "A Strategy of Decision" New York 1963.

Brox, Ottar: "Regionala integrationsprocesser i Nord-Norge" Projektrapport 1, 1978.

Fog, Hans m fl: KPP-projektets rapporter. BFR 1-11:1981.

Fredlund, Arne - Holm, Per: "Economic Development and Regional Policies from a Municipal Perspective. Some Reflexions on the Basis of Swedish Experience". Stockholm 1983 (stencil).

Friedmann, John - Weaver, Clyde: "Territory and Function". London 1979.

Haggett, Peter: "Locational Analysis in Human Geography". London 1965.

Hagood, M J - Price, D O: "Statistics for Sociologists". New York 1952.

Hall, Peter - Breheny, Michael: "Whither Regional Planning?" Artikel i the Planner, july-august 1983.

Holm, Magnus: "Kommunernas befolkningsutveckling, näringsstruktur och ekonomi 1950-75". Stockholm 1977 (stencil).

Holm, Magnus: "Regionalekonomiska modeller för planering och samordning i en decentraliserad ekonomi". BFR 5:1983.

Holm, Per: "Samspelet mellan nationell, regional och kommunal utveckling och planering - några synpunkter inför 80-talet." Artikel i ERU-boken: Att forma regional framtid. Stockholm 1978.

Holm, Per - Fredlund, Arne - Holm, Magnus: "Hur välja sex till tio för framtidsstudier intressanta svenska kommuner?" Stockholm 1982 (stencil).

Lagheim, Per: "Resurser för planering på kommun- och länsnivå." BFR 68:1978.

Nordiska Ämbetsmannakommittén för Regionalpolitik: Årsrapport Helsingfors 1983.

Persson, Lars-Olof - Nyström, Astrid: "Glesbygdskforskning. En översikt av forskning och forskningsbehov." BFR 70:1983.

Planverket: "Översiktlig fysisk planering i kommun - vidgad generalplanering" Cirkulär U 2138/71.

Planverket: "Pendlingsregioner i länsprogram 80" Dnr 1077/80.

Planverket: "Revidering av kommunöversikter". Cirkulär K 249/80.

"Policies and Finance." Vol I. OECD. Paris 1978.

Proposition 1981/82:113 "Program för regional utveckling och resurshushållning".

"Regional Policies and the Services Sector." OECD. Paris 1978.

Reimers, Rolf - Ådén, Ann-Catherine - Fladvad, Lars:  
"Användning av kommunöversikter." BFR 1983:42.

SOU 1974:1 "Orter i regional samverkan." ERU. Stockholm 1974.

SOU 1975:92 "Politik för regional balans." Stockholm 1975.

Ds E 1981:6 "Svensk export och import av varor." Bilaga 7 till Långtidsutredningen 1980. Stockholm 1981.

Statistiska Centralbyrån: FoB-statistik, befolkningsstatistik, industristatistik samt bostadsstatistik.

Wirén, Erik: "Regional planering - vad det innebär." BFR T20:1979.

BILAGOR:

- Bilaga 1: Tabell över kommunernas näringsstruktur
- Bilaga 2: Tabell över kommunernas bebyggelsestruktur
- Bilaga 3: Förteckning över kommunerna i respektive cluster
- Bilaga 4: Viktigare förändringar i den administrativa kommunindelningen sedan 1975.

Tabell . Näringsstruktur år 1975 i olika cluster. Andel sysselsatta i % (fwb DAGbefolkning) inom olika sektorer (medianvärden). Uppdelning på jord- och skogsbruk samt konkurrensutsatt respektive skyddad sektor enligt EFO-modellen

Cluster	Andel sysselsatta inom				Antal kommuner	Därav riskkommuner 2)
	Jord- o skogsbruk (%)	Konkurrensutsatt sektor (%)	Skyddad sektor (%)	S:a (%)		
1. "Normalkommuner"	10 <sup>1)</sup>	35 <sup>1)</sup>	55 <sup>1)</sup>	100	54	13
2. "Industrikommuner med stark centralort"	10	50	40	100	53	35
3. "Decentraliserade industrikommuner"	15	45	40	100	30	8
4. "Små landsbygds-kommuner"	30	25	45	100	42	11
5. "Ytstora glesbygds-kommuner"	25	20	55	100	23	12
6. "Medelstora service-kommuner"	10	20	70	100	14	1
7. "Stora service-kommuner"	5	25	70	100	19	3
8. "Storstadsregionerna"	5	20	75	100	43	-
Hela riket					278	83

1) Medianvärdet är beräknat enbart för cluster 1 a

2) Riskkommuner har definierats som kommuner med minst 50 % av industri-sysselsatta inom branscher med stark sysselsättningsnedgång under senare delen av 1970-talet. Källa: Industristatistiken 1979 enligt prop 1981/82:113. Krisbranscherna är enligt denna definition:

- SNI 2 Gruvor och mineralbrott
- SNI 31 Livsmedelsindustri
- SNI 32 Textil- och beklädnadsindustri
- SNI 33 Trävaruindustri
- SNI 34 Massa-, pappers- och pappersvaruindustri
- SNI 36 Jord- och stenvaruindustri
- SNI 37 Järn-, stål- och metallverk
- SNI 381 Metallvaruindustri
- SNI 382 Maskinindustri
- ANI 384 Transportmedelsindustri

Tabell Folkmängdens fördelning på centralort, övriga tätorter och glesbygd i olika cluster enligt clusteranalysens indelning. Medianvärden för respektive cluster.

Källor: FoB 1975 och Befolkningsstatistik 1980 bearbetad med hjälp av kommunregistret.

Cluster	Folk- mängd år 1980 (median)	Befolkningsandel i 1)			Summa (%)
		central- orten (%)	övriga tätorter (%)	gles- bygd (%)	
1. "Normalkommuner" <sup>2)</sup>	22 000	50	25	25	100
2. "Industrikommuner med stark centralort"	13 000	70	10	20	100
3. "Decentraliserade industrikommuner"	12 000	30	40	30	100
4. "Små landsbygds-kommuner"	11 000	30	20	50	100
5. "Ytstora glesbygds-kommuner"	9 000	20	30	50	100
6. "Medelstora service-kommuner"	40 000	60	20	20	100
7. "Stora service-kommuner"	90 000	70	20	10	100
8. "Storstäderna"	871 000 <sup>3)</sup>	70	20	10	100

1) Avser år 1975, grovt avrundade tal. Medianvärden.

2) Medianvärdet beräknat för cluster 1a.

3) Medeltal för de tre storstadsregionerna.



Förteckning över kommunerna i respektive cluster

Kommunkod anges enligt SCB (de två första siffrorna avser län, och de båda följande kommun).

Clusteranalysen grundas på uppgifter om samtliga kommuner enligt kommunindelningen 1 jan 1975. Vid detta tillfälle fanns 278 kommuner. Sedan dess har 1 kommun försvunnit och 7 nya bildats (avser förändringen tom 1 jan 1983). I kommunförteckningen anges med \* vilka kommuner som försvunnit eller delats. I en särskild sammanställning efter kommunförteckningen anges även andra väsentligare indelningsförändringar.

Vid clusteranalysen bildades även några restgrupper med enstaka kommuner. Dessa har i efterhand tillförts övriga cluster m h t respektive kommuns karaktäristika. 1) För varje cluster anges tillförda kommuner separat.

Tablå över erhållen clusterindelning:

Cluster 1 "Genomsnittskommuner"	54 kommuner
Cluster 2 "Industrikommuner med stark centralort"	53 kommuner
Cluster 3 "Industrikommuner utan stark centralort"	30 kommuner
Cluster 4 "Landsbygdskommuner med liten yta"	42 kommuner
Cluster 5 "Glesbygdskommuner med stor yta"	23 kommuner
Cluster 6 "Medelstora kommuner med serviceprägel"	14 kommuner
Cluster 7 "Folkrika servicekommuner"	19 kommuner
Cluster 8 "De tre storstadsregionerna"	43 kommuner
Samtliga	278 kommuner

1) I samband med att restgrupperna slopats har clustrens numrering ändrats (och gjorts löpande), jämfört med de första datautskriftena.

## Cluster 1 "Genomsnittskommuner"

Detta cluster består av två sammanslagna undergrupper.

## Delcluster 1A:

## Enligt clustring:

01 88 Norrtälje  
 03 81 Enköping  
 04 83 Katrineholm  
 05 83 Motala \*  
 05 86 Mjölby  
 06 82 Nässjö  
 06 83 Värnamo  
 06 84 Sävsjö  
 06 85 Vetlande  
 06 86 Eksjö  
 07 64 Alvesta  
 07 65 Älmhult  
 07 81 Ljungby  
 08 82 Oskarshamn  
 08 83 Västervik  
 08 84 Vimmerby

## Tillförda efteråt:

20 34 Orsa

10 81 Ronneby	Enl clustring	47 kommuner
10 82 Karlshamn	Tillförd	1 "
10 83 Sölvesborg	<hr/>	
11 37 Örkelljunga	S:a	48 kommuner
11 63 Osby		
11 66 Klippan		
11 67 Åstorp		
12 87 Trelleborg		
13 82 Falkenberg		
14 84 Lysekil		
14 86 Strömstad		
15 82 Allingsås		
16 37 Karlsborg		
16 80 Mariestad		
16 81 Lidköping		
16 83 Skövde		
16 86 Falköping		
17 82 Filipstad		
17 84 Arvika		
18 61 Hallsberg		
19 81 Sala		
20 29 Leksand		
20 31 Rättvik		
20 62 Mora		
20 82 Säter		
21 82 Söderhamn		
21 83 Bollnäs		
21 84 Hudiksvall		
22 62 Timrå		
25 14 Kalix		
25 60 Älvsbyn		

\*) Del av 0583 Motala bildade 0584 Vadstena den 1 jan 1980.

Delcluster 1B (relativt stora genomsnittskommuner med ganska stor befolkningstillväxt):

Enligt clustring:	Tillförda efteråt:
04 86 Strängnäs	-
11 83 Hässleholm	
12 60 Bjuv	
12 84 Höganäs	
13 83 Varberg	
25 81 Piteå	

Delcluster 1B:

Enl clustring	6 kommuner
Tillförda	0 "
<hr/>	
S:a	6 kommuner

(cluster 2 räknas i vissa sammanhang tillsammans med cluster 1)

Cluster 1 (1A+1B):

Enligt clustring	53 kommuner
Tillförda	1 kommun
<hr/>	
S:a	54 kommuner

## Cluster 2 "Industrikommuner med stark centralort"

Enligt clustring:	Tillförda efteråt:
03 19 Älvkarleby	04 81 Oxelösund
04 28 Vingåker	16 22 Mullsjö
05 60 Boxholm	16 23 Habo
05 61 Åtvidaberg	17 63 Forshaga
05 62 Finspång	25 23 Gällivare
06 87 Tranås	25 84 Kiruna
08 62 Emmaboda	
08 81 Nybro	
10 60 Olofström	
11 65 Perstorp	
12 82 Landskrona	
15 63 Mark	
15 81 Trollhättan	
15 85 Åmål	
16 62 Tibro	
16 84 Hjo	
16 85 Tidaholm	
17 60 Storfors	
17 61 Hammarö	
17 62 Munkfors	
17 64 Grums	
17 81 Kristinehamn	Enl clustring 47 kommuner
17 83 Hagfors	Tillförda 6 "
17 85 Säffle	S:a 53 kommuner
18 60 Laxå	
18 62 Degerfors	
18 63 Hällefors	
18 64 Ljusnarsberg	
18 81 Kumla	
18 83 Karlskoga	
18 84 Nora	
19 04 Skinnskatteberg	
19 07 Surahammar	
19 60 Kungsör	
19 61 Hallstahammar	
19 62 Norberg	
19 82 Fagersta	
19 83 Köping	
19 84 Arboga	
20 23 Malung	
20 61 Smedjebacken	
20 81 Borlänge	
20 84 Avesta	
20 85 Ludvika	
21 04 Hofors	
21 21 Ovanåker	
21 81 Sandviken	

## Cluster 3 "Industrikommuner utan stark centralort"

Enligt clustring:	Tillförda senare:
03 60 Tierp	-
03 82 Östhammar	
04 82 Flen	
06 17 Gnosjö	
06 62 Gislaved	
06 65 Vaggeryd	
07 60 Uppvidinge	
07 61 Lessebo	
07 63 Tingsryd	
07 67 Markaryd	
08 21 Högsby	
08 60 Hultsfred	
08 61 Mönsterås	
11 21 Östra Göinge (se not 1 nedan)	
11 62 Bromölla	
13 15 Hylte	
15 52 Tranemo	Enligt clustring 30 kommuner
15 60 Bengtsfors	Tillförda 0 "
15 62 Lilla Edet	<hr/>
15 84 Ulricehamn	S:a 30 kommuner
16 43 Gullspång	
17 30 Eda	
18 82 Askersund	
18 85 Lindesberg	
19 17 Heby	
20 21 Vansbro	
20 26 Gagnef	
20 83 Hedemora	
21 32 Nordanstig	
22 82 Kramfors	

- 1) Beträffande 1121 Östra Göinge är datamaterialet från clusteranalysen oklart. Kommunen anges på två ställen (den förekommer även i cluster 4, men troligen har den där förväxlats med 1168 Båstad). I kommungrupperingen räknas Östra Göinge t v till cluster 3.

## Cluster 4 "Landsbygdskommuner med liten yta"

Enligt clustring:	Tillförda senare:		
05 09 Ödeshög	08 40 Mörbylånga		
05 12 Ydre	12 64 Skurup		
05 13 Kinda	12 67 Höör		
05 63 Valdemarsvik	14 21 Orust		
05 82 Söderköping	14 27 Sotenäs		
06 04 Aneby	17 15 Kil		
08 34 Torsås	25 83 Haparanda		
08 85 Borgholm			
11 60 Tomelilla			
11 81 Simrishamn			
12 14 Svalöv			
12 65 Sjöbo			
12 66 Hörby			
13 81 Laholm			
14 30 Munkedal			
14 35 Tanum			
15 04 Dals-Ed			
15 07 Färgelände			
15 27 Vårgårda	Enl clustring	35 kommuner	
15 61 Mellerud	Tillförda	7 "	
15 65 Svenljunga			
15 66 Herrljunga	S:a	42 kommuner	
16 02 Grästorp			
16 60 Vara *			
16 61 Götene			
16 63 Töreboda			
17 37 Torsby			
17 65 Årjäng			
17 66 Sunne			
21 01 Ockelbo			
23 05 Bräcke			
24 01 Nordmaling			
24 04 Vindeln			
24 09 Robertsfors			
11 68 Båstad			

\*) Del av 1660 Vara bildade 1603 Essunga den 1 jan 1983.



## Cluster 5 "Glesbygdskommuner med stor yta"

Enligt clustring:	Tillförda senare:		
20 39 Älvdalen	23 26 Berg		
21 61 Ljusdal	24 81 Lycksele		
22 60 Ånge	25 05 Arvidsjaur		
22 83 Sollefteå	25 06 Arjeplog		
23 03 Ragunda	25 10 Jokkmokk		
23 13 Strömsund			
23 21 Åre			
23 09 Krokomb			
23 61 Härjedalen			
24 17 Norsjö **			
24 21 Storuman			
24 22 Sorsele			
24 60 Vännäs ***			
24 62 Vilhelmina			
24 63 Åsele *			
25 13 Överkalix	Enl clustring	18 kommuner	
25 18 Övertorneå	Tillförda	5 "	
25 21 Pajala	S:a	23 kommuner	

\*) Del av 2463 Åsele bildade 2425 Dorotea den 1 jan 1980.

\*\*) Del av 2417 Norsjö bildade 2418 Malå den 1 jan 1983.

\*\*\*) Del av 2460 Vännäs bildade 2403 Bjurholm den 1 jan 1983.

## Cluster 6 "Medelstora kommuner med serviceprägel"

Enligt clustring:  
 04 80 Nyköping  
 08 80 Kalmar  
 10 80 Karlskrona  
 11 80 Kristianstad  
 11 82 Ängelholm  
 12 85 Eslöv  
 12 86 Ystad  
 14 85 Uddevalla  
 15 80 Vänersborg  
 16 82 Skara  
 20 80 Falun

Tillförda efteråt:  
 09 80 Gotland  
 22 80 Härnösand  
 25 82 Boden

Enl clustring	11 kommuner
Tillförda	3 "
<hr/>	
S:a	14 kommuner

## Cluster 7 "Folkrika servicekommuner"

Enligt clustring:	Tillförda senare:		
04 84 Eskilstuna	03 80 Uppsala		
05 80 Linköping	22 84 Örnköldsvik		
05 81 Norrköping	24 82 Skellefteå		
06 80 Jönköping			
07 80 Växjö			
12 83 Helsingborg			
13 80 Halmstad			
15 83 Borås			
17 80 Karlstad			
18 80 Örebro			
19 80 Västerås			
21 80 Gävle			
22 81 Sundsvall			
23 80 Östersund			
24 80 Umeå			
25 80 Luleå			
	Enl clustring	16 kommuner	
	Tillförda	3 "	
		<hr/>	
	S:a	19 kommuner	

Cluster 8 "Storstadsregionerna" (Storstadsregionernas omfattning har avgränsats enligt SOU 1975:92 "Politik för regional balans",)

	Enligt definition i SOU 1975:92:	Tillförda:		
Stockholms- regionen	01 14	Upplands-Väsby	03 05	Håbo
	01 15	Vallentuna		
	01 20	Värmdö		
	01 23	Järfälla		
	01 25	Ekerö		
	01 26	Huddinge		
	01 27	Botkyrka **		
	01 36	Haninge		
	01 38	Tyresö		
	01 39	Upplands-Bro		
	01 60	Täby		
	01 62	Danderyd		
	01 63	Sollentuna		
	01 80	Stockholm	Enl definition	42 kommuner
	01 81	Södertälje	Tillförd	1 "
	01 82	Nacka		
	01 83	Sundbyberg	S:a	43 kommuner
	01 84	Solna		
	01 86	Lidingö		
01 87	Vaxholm ***			
01 91	Sigtuna			
01 92	Nynäshamn			
	(dvs hela Stockholms län exkl 01 88 Norrtälje)			
Malmö- regionen	12 30	Staffanstorps		
	12 29	Bara *		
	12 31	Burlöv		
	12 33	Vellinge		
	12 61	Kävlinge		
	12 62	Lomma		
	12 63	Svedala		
	12 80	Malmö		
12 81	Lund			
Göteborgs- regionen	13 84	Kungsbacka		
	14 01	Härryda		
	14 02	Partille		
	14 07	Öckerö		
	14 15	Stenungsund		
	14 19	Tjörn		
	14 80	Göteborg		
	14 81	Mölnadal		
	14 82	Kungälv		
	15 21	Ale		
15 24	Lerum			

\*) 1229 Bara uppgick 1 jan 1977 i 1263 Svedala.

\*\*\*) Del av 0127 Botkyrka bildade 1 jan 1983 0128 Salem.

\*\*\*\*) del av 0187 Vaxholm bildade 1 jan 1983 0117 Österåker.

Indelningsförändringar 1 jan 1975 - 1 jan 1983 1)

Exklusive förändringar mellan församlingar inom samma kommun och överföringar av obebodda områden mellan kommuner.

Nyheter 1 jan 1976

Från 0883 Västervik till 0882 Oskarshamn har överförts ett område med 46 invånare.

Nyheter 1 jan 1977

1229 BARA, med 5070 invånare, har uppgått i 1263 SVEDALA.

Från 1282 Landskrona till 1214 Svedala har överförts ett område med 17 invånare.

Från 1881 Kumla till 1861 Hallsberg har överförts tre områden med sammanlagt 45 invånare.

Från 2183 BOLLNÄS till 2121 OVANÅKER har överförts Alfta församling med 5406 invånare.

Från 2326 Berg till 2321 Åre har överförts ett område med 9 invånare.

Från 2380 Östersund till 2321 Åre har överförts tio områden med sammanlagt 60 invånare.

Nyheter 1 jan 1978

-

Nyheter 1 jan 1979

Från 0114 Upplands-Väsby till 0163 Sollentuna har överförts ett område med 20 invånare.

Nyheter 1 jan 1980

Del av 0583 MOTALA har utbrutits och bildat 0584 VADSTENA med 7564 invånare.

Från 1680 Mariestad till 1683 Skövde har överförts ett område med 7 invånare.

Från 1882 Askersund till 1861 Hallsberg har överförts ett område med 22 invånare.

Del av 2463 ÅSELE har utbrutits och bildat 2425 DOROTEA med 3935 invånare.

Nyheter 1 jan 1981 och 1 jan 1982

-

Nyheter 1 jan 1983

Del av 0127 BOTKYRKA har utbrutits och bildat 0128 SALEM med 12 775 invånare.

Del av 0187 VAXHOLM har utbrutits och bildat 0117 ÖSTERÅKER med 25039 invånare.

forts.

1) Källor: SCB Folkmängd 31 dec resp år

Del av 1660 VARA har utbrutits och bildat 1603 ESSUNGA med 5973 invånare.

Del av 2417 NORSJÖ har utbrutits och bildat 2418 MALÅ med 4267 invånare.

Del av 2460 VÄNNÄS har utbrutits och bildat 2403 BJURHOLM med 3255 invånare.

Från 0117 ÖSTERÅKER till 0187 VAXHOLM har överförts två områden med sammanlagt 1099 invånare.

Från 1380 Halmstad till 1382 Falkenberg har överförts ett område med 5 invånare.

Från 1603 Essunga till 1660 Vara har överförts två områden med 89 invånare.







**Denna rapport hänför sig till forskningsanslag  
830898-4 från Statens råd för byggnadsforskning  
till Per Holm Ekonomisk Planering AB,  
Stockholm.**

**R23: 1984**

**ISBN 91-540-4096-5**

**Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm**

**Art.nr: 670423**

**Abonnemangsgrupp:  
X. Samhällsplanering**

**Distribution:  
Svensk Byggtjänst, Box 7853  
103 99 Stockholm**

**Cirka pris: 35 kr exkl moms**